

ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΝΟΜΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΝΗΜΗ

Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκας

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ 1986

Η «ΑΠΟΚΛΙΜΑΚΩΣΗ» ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗΣ

ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΟΡΙΑ

Του ΝΕΣΤΟΡΑ ΚΟΥΡΑΚΗ

I. Το πρόβλημα της σύγχρονης υπερτροφίας του ποινικού δικαίου

1. «Perreat delictum den σημαίνει vivat poena». Ο λόγος αυτός του τιμωμένου διδασκάλου Νικολάου Χωραφά¹ αποκτά ιδίως σήμερα, εν όψει της συνεχούς διογκώσεως του ποινικού δικαίου σε διεθνές επίπεδο², μία δραματική επικαιρότητα. Η αρχή ότι η ποινή πρέπει ν' αποτελεί το έσχατο καταφύγιο (ultimum refugium, ultimum remedium, ultima ratio) της έννομης τάξεως στον αγώνα της κατά του αδίκου παραμένει βέβαια πάντοτε σεβαστή στο βάθρο της. Λίγοι όμως είναι εκείνοι, κυρίως στον χώρο της νομοθετικής εξουσίας, που προχωρούν στη συναγωγή των αναγκαίων πρακτικών πορισμάτων αυτής της αρχής και που αρνούνται, επομένως, να ταυτίζουν σε κάθε περίπτωση την αντιμετώπιση των αδικημάτων (perreat delictum) με την προσφυγή στις ποινικές κυρώσεις («vivat poena»).

2. Αλλ' η ταύτιση αυτή των δύο μεγεθών και η συνακόλουθη διόγκωση του ποινικού δικαίου είναι προφανές ότι συνεπιφέρει σοβαρότατες αρνητικές επιδράσεις τόσο για τους πολίτες, όσο επίσης για την κρατική μηχανή αλλά και την ίδια την έννομη τάξη. Πιό συγκεκριμένα: Ο ελεύθερος χώρος στοχασμού και δράσεως των πολιτών συμπιέζεται αφόρητα, η γνώμη τους για το τι ισχύει ως δίκαιο γίνεται επισφαλής (όπως επισφαλής γίνεται και η ισχύς του αξιώματος «jura novit curia»)^{2α} και η δυνατότητα τους να

1. Ν.Α. Χωραφά, Ποινικόν Δίκαιον, τ. Α' έκδ. 9η με επιμ. Κ.Ε. Σταμάτη, Αθήναι: Αφοί Σάκκουλα, 1978, § 14. Α.Ι.1, σελ. 52.

2. Βλ. Ν.Κ. Ανδρουλάκη, Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, Α' Τα θεμέλια, Αθήναι/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας (1982), σελ. 8 και σημ. 15, όπου υπογραμμίζεται ότι «η από-εγκληματοποίηση αποτελεί γενικότερον σύγχρονον αίτημα».

2α. Πρβλ. από δογματική άποψη: Λεων. Γ. Κοτσάλη, Γνώση και άγνοια του αδίκου, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1985, σελ. 145 επ.

προβλέπουν με ακρίβεια τις συνέπειες των πράξεών τους καθίσταται περιορισμένη. Αντι για τη συνταγματική αρχή «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή άνευ νόμου» (*nullum crimen nulla poena sine lege*) διαγράφεται έτσι ο κίνδυνος βαθμιαίας καθιερώσεως στην πράξη της ολοκληρωτικής αρχής «ουδείς νόμος, ουδείς πολίτης άνευ ποινής» (*nulla lex nullus civis sine poena*)³. Παράλληλα, προβληματική εμφανίζεται και η ικανότητα των οργάνων του ποινικού συστήματος ν' ανταποκρίνονται στη βασική τους αποστολή για αντιμετώπιση πράξεων που αποτελούν αληθινή απειλή στις κοινωνικές αξίες. Υπερφορτωμένα με ασήμαντες υποθέσεις μικροαδικημάτων, όπως οι τροχαίες παραβάσεις, τα όργανα αυτά αναγκάζονται εκ των πραγμάτων ν' αυτοματοποιούν τις διαδικασίες, χωρίς δηλ. να λαμβάνουν ικανοποιητικά υπ' όψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιπτώσεως⁴, και οδηγούνται έτσι σε αδικίες και αναποτελεσματικότητα⁵.

3. Πρβλ. τις ορθές σχτ. αναπτύξεις των Eb. Schmidt εις *Niederschriften über die Sitzungen der Großen Strafrechtskommission*, τ. 12, Bonn : Bundesdruckerei, 1959, 89 και W. Naucke, *Die Reichweite des Vergeltungsstrafrechts bei Kant*, εις : *Schleswig-Holsteinische Anzeigen*, 1964, 203-211 : 211. Είναι εξ άλλου γνωστό ότι κατά την περίοδο του εθνικοσοσιαλισμού η αρχή της νομιμότητας είχε αντικατασταθεί στη Γερμανία από το αξίωμα «*nullum crimen sine poena*» βλ. σχτ. φερόνυμη εργασία του K. Schäfer εις : Fr. Gürtner (Hrsg.), *Das kommende deutsche Strafrecht, Allg. Teil*, Berlin : Vahlen, 1935², 200-218.

4. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του αυτοματισμού σε δικαστικό επίπεδο είναι η επιμέτρηση της ποινής : Για την «ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολόγηση» της περί ποινής αποφάσεως κατ' α. 93 § 3 Συντ. απλώς παρατίθεται στις αποφάσεις (κατά κανόνα) η επί λέξει διατύπωση της σχτ. διατάξεως (ά. 79) του Ποινικού Κώδικα! Πρβλ. όμως ήδη την πολύ σημαντική ΑΠ 1229/1980, ΠοινΧρ ΛΑ' 1981, 247-249 με σύμφ. σχόλιο Αλ. Κατσαντώνη και από την παλαιότερη νομολογία ΑΠ 420/1971, ΠοινΧρ ΚΑ' 1971, 823-824 με αντίθ. σχόλιο Ν.Κ. Ανδρουλάκη. Επίσης βλ. Αλ. Κατσαντώνη, Η επιμέτρησης της ποινής υπό των δικαστηρίων της ουσίας και ο ακυρωτικός έλεγχος, ΠοινΧρ ΚΘ' 1979, 625-632 : 630 επ. Μ. Καϊάφα, *Moderne Tendenzen bei der Strafzumessung im griechischen und deutschen Strafrecht*, Diss. Göttingen 1981, ιδίως σελ. 46 επ. Ν.Α. Παράσκευοπούλου, Η δικαστική άφεση της ποινής ως δυνατότητα στα πλαίσια της εγγυητικής λειτουργίας του ποινικού δικαίου, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 184 επ. Εθ. Ρίζου, Η αιτιολογία της επιμετρήσεως της ποινής (ΠΚ 79), ΠοινΧρ ΛΓ' 1983, 349-360 : 359 και σημ. 23. Αθαν. Γιαννοπούλου, Επιμέτρηση της ποινής και γενική πρόληψη, ΠοινΧρ ΛΔ' 1984, 769-781.

5. Η αναποτελεσματικότητα αυτή, που αφορά εξ ίσου σε σοβαρά αδικήματα (τρομοκρατικές ενέργειες) και σε μικροπαραβάσεις (π.χ. διαρρήξεις), επιτείνεται ίσως ακόμη περισσότερο στο υποκειμενικό επίπεδο, δηλ. ως εντύπωση που δημιουργείται στον ευρύτερο πληθυσμό, ακριβώς λόγω της σχολαστικότητας με την οποία ελέγχονται από τις αρχές ορισμένα άλλα ασήμαντα και «ανοχλητικά» για τους πολίτες αδικήματα, όπως ιδίως οι τροχαίες παραβάσεις—πρβλ. Ph. Robert, *La politique pénale entre son passé et son avenir* (1982), εις : του ιδίου, *La question pénale*, Genève/Paris : Droz, 1984, 189-232 : 198, 207.

3. Το σοβαρότερο, όμως, πρόβλημα που δημιουργεί η κλιμάκωση της ποινικής καταστολής αφορά, ίσως, στην ίδια την έννομη τάξη και το κύρος της. Από τη μια πλευρά, ενώ το ποινικό δίκαιο θα έπρεπε να έχει ως αποστολή του να περιστέλλει μόνο τις σπουδαιότερες προσβολές της έννομης τάξεως, αδικήματα που θίγουν σοβαρά και από πρόθεση, κατά τον Kant, την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του Ανθρώπου⁶, έτσι ώστε το έγκλημα να παρουσιάζεται πράγματι στα μάτια των πολιτών ως κάτι το εξαιρετικό και ασυνήθιστο⁷ (εξ ου και ο «αποσπασματικός» χαρακτήρας του ποινικού δικαίου στην προστασία των εννόμων αγαθών⁸), στην πράξη συμβαίνει το εντελώς αντίθετο: Το ποινικό δίκαιο ασχολείται όλο και περισσότερο με δευτερεύοντα θέματα (de minimis⁹), όπως π.χ. το «σπάσιμο πιάτων» σε νυκτερινά κέντρα διασκέδασης (ά. 384α ΠοινΚ, που προστέθηκε με το ά. μόνο του ν.δ.

6. Η αξιοπρέπεια και η ελευθερία του Ανθρώπου θεωρούνται από τον Kant, όπως είναι γνωστό, ως οι δύο βασικοί σκοποί τους οποίους πρέπει να εγγυάται το καθαρό από σκοπιμότητες δίκαιο και επομένως, προ πάντων, το ποινικό δίκαιο (I. Kant, Die Metaphysik der Sitten [1797], Rechtslehre, Einleitung §§ C επ. στην έκδ. W. Weischedel, Werke, τ. 7, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968, σελ. 337 επ· πρβλ. του ιδίου, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten [1785], 2. Abschnitt, αυτόθι, τ. 6, σελ. 59 επ (δευτέρα διατύπωση της κατηγορικής προσταγής: αρχή της αξιοπρέπειας του Ανθρώπου ως αυτοσκοπού). Ειδικότερα η ποινική δικαιοσύνη (justitia punitiva, Strafgerechtigkeit), για να είναι απαλλαγμένη από σκοπιμότητες και πρόνοιες (για να μη είναι δηλ. Strafklugheit), πρέπει να έχει ως αντικείμενό της, κατά τον Kant, μόνον εγκλήματα, δηλ. εκ προθέσεως προσβολές του κοινού αγαθού, κατά το μέτρο που αυτό προσήκει στον καθένα (Die Metaphysik der Sitten, ανωτ. σελ. 487, 330, 452). Πρβλ. ως προς την ερμηνεία αυτή της καντιανής σκέψεως: W. N a u c k e, ανωτ. (σημ. 3), σελ. 207 επ. και του ιδίου, Le droit pénal retributif selon Kant, εις: F. Blondieau et al, Retribution et justice pénal, Paris: P.U.F. 1983, 73-84: 79 επ· πρβλ. και M.A. Cattaneo, Dignità umana e pena nella filosofia di Kant, Milano: Giuffrè, 1981, σελ. 270 επ.

7. Πρβλ. Niklas L u h m a n n, Rechtssoziologie, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1984² (1972)¹, 126, κατά τον οποίο η αποκλίνουσα συμπεριφορά μπορεί να έχει μόνο ευκαιριακό χαρακτήρα («es [=das abweichende Verhalten] kann nur okkasionel stattfinden»).

8. Για την αναγκαία αυτή ιδιότητα κάθε φιλελεύθερου ποινικού δικαίου βλ. K. B i n d i n g, Lehrbuch des Gemeinen Deutschen Strafrechts, Bes. Teil, τ.1, Leipzig. 1902² (όπου όμως εξάιρεται η ανάγκη μιας αποτελεσματικότερης δικαστικής προστασίας των εννόμων αγαθών, εν ανάγκη και μέσω της αναλογίας δικαίου: σελ. 21-22) και M. M a i w a l d, Zum fragmentarischen Charakter des Strafrechts, εις: Festschrift für R. Maurach, Karlsruhe: C.F. Müller, 1972, 9-23.

9. Ενδιαφέρον είναι ότι το γνωστό λατινόγλωσσο αξίωμα που υπαινίσσεται εδώ και που παραγγέλλει στους διαμορφωτές του δικαίου να μη ασχολούνται με μικροϋποθέσεις («de minimis non curat praetor») δεν υπάρχει στον corpus iuris civilis, αλλά συνάχθηκε επαγωγικά από τους ερμηνευτές του· βλ. J. C a r b o n n i e r, De minimis..., εις Mélanges dédiés à Jean Vincent, Paris: Dalloz, 1981, 29-37: 29 και σημ. 1.

74/1968)¹⁰, με αποτέλεσμα ο ρόλος του να εξευτελίζεται, το κύρος του (σε συνδυασμό με την αναποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής) να εξασθενίζει και η πειστικότητα των κανόνων του σχετικά με την απαξία μιας συμπεριφοράς ν' ατονεί¹¹. Από την άλλη, πάλι, πλευρά το ποινικό δίκαιο, καθώς παρεμβαίνει συνεχώς στην προσωπική ζωή των πολιτών, εξωθεί στο περιθώριο άλλες μορφές κοινωνικού ελέγχου (π.χ. επαγγελματικές οργανώσεις) και οδηγεί έτσι σε μία «καθetoποίηση» της αντιπαραθέσεως δράστη και Πολιτείας, καθώς επίσης στην επίταση προβλημάτων που θα μπορούσαν να επιλύονται απλώς μεταξύ των ενδιαφερομένων¹². Η απαγόρευση π.χ. της διενεργείας διαγωνισμών με βραβεία από ημερήσιες εφημερίδες και περιοδικά, που η παράβασή της επισύρει σήμερα, κατά τον Νόμο περί Τύπου (ά. 17 ν. 1092/1938), ποινή φυλακίσεως έως 1 έτος και χρηματική ποινή, θα μπορούσε ν' αποτελεί (στο μέτρο που είναι ανεπιθύμητη ως μέσο ανταγωνισμού η διενέργεια τέτοιων διαγωνισμών) αντικείμενο αντιμετώπισεως από τα αρμόδια επαγγελματικά όργανα των ιδιοκτητών εφημερίδων και περιοδικών ή των δημοσιογράφων. Η ποινικοποίησή της, ενώ δεν ωφελεί σε τίποτα (η σχετική διάταξη έχει κατακτήσει *lex imperfecta*!), οδηγεί σε μία χωρίς λόγο αρνητική φόρτιση των σχέσεων πολίτη και κρατικής εξουσίας και, άρα, στον κλονισμό της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στην ίδια την έννομη τάξη, ως προς τον ορθολογισμό των επιταγών της.

4. Υπάρχουν ωστόσο, ενδεχομένως, ορισμένοι λόγοι που θα μπορούσαν να εξηγήσουν, αν όχι να δικαιολογήσουν, αυτήν τη σύγχρονη υπερτροφία του ποινικού δικαίου. Πρώτον, η υπερτροφία αυτή είναι εύλογο να συσχετισθεί με τις νεότερες τεχνολογικές κ.ά. εξελίξεις των αναπτυγμένων ή αναπτυσσόμενων χωρών: η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση, η πολεοδομική ανασυγκρότηση, η πυκνώση των οικονομικών σχέσεων και η γενίκευση της χρήσεως του αυτοκινήτου ως μεταφορικού μέσου μετέβαλαν βαθμιαία το σκηνικό της ειδυλλιακής αγροτικής κοινωνίας με τας «μελίσσας σμηνουργομέ-

10. Έτσι ορθά ο Ν. Ανδρουλάκης στις πανεπιστημιακές του παραδόσεις «Ποινικόν Δίκαιον, Γεν. Μέρος», τεύχ. α', Αθήναι: Α.Ν. Σάκκουλας (1970), σελ. 73 και ήδη στο ανωτ. (σημ. 2) μνημονεύμενο έργο του, σελ. 49. Της ίδιας γνώμης: Ι. Μανωλάκης, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, Α', Θεσσαλονίκη/Αθήναι: Αφοί Σάκκουλα, 1976, σελ. 31.

11. Πρβλ. K. Peters, Beschränkung der Tatbestände im Besonderen Teil, ZStW 77: 1965, 470-505, σελ. 471, προς τη γνώμη του οποίου συντάσσεται και ο Th. Vogler, Möglichkeiten und Wege einer Entkriminalisierung, ZStW 90: 1978, 132-172: 151.

12. Πρβλ. Conseil de l'Europe, Rapport sur la décriminalisation, Strasbourg 1980, 165 και R. Ottenhof, Les techniques de conciliation en matière pénale, εις: Archives de politique criminelle, 7: 1984, 124-131.

νας ἐν ὑπαίθρῳ» του Maurer (ἀ. 376 περ. 2 ΠοινΝ 1834) και ἔδωσαν το ἔναυσμα για τη θεσμοθέτηση νέων διατάξεων ἢ και ολόκληρων κωδίκων (ἐξοπλισμένων κατά κανόνα και με ποινικές διατάξεις), σχετικά με την ἴδρυση και λειτουργία των βιομηχανιών, την ανέγερση οικοδομῶν, την παραγωγή και διακίνηση των εμπορευματικῶν αγαθῶν ἢ υπηρεσιῶν (αγορανομικό δίκαιο), την ομαλή λειτουργία της οικονομικῆς ζωῆς (εταιρείες, τράπεζες, επιχειρήσεις) και την κυκλοφοριακή κίνηση. Δεύτερον, η ἐξάπλωση του ποινικού δικαίου παρουσιάζει ἀμεση συνάρτηση και με τη νέα ἀντίληψη που δημιουργήθηκε ἀπό τις αρχές του 20ου αἰ. για τον παρεμβατικό ρόλο του Κράτους ὡς «Κράτους Πρόνοιας» ἢ ὡς «Κοινωνικού Κράτους» γενικότερα¹³ (πρβλ. ἀ. 21 ἐπ. Συντ). Ἡ τήρηση ὁρων υγιεινῆς στα εργοστάσια, η ρύθμιση των εργατικῶν και ασφαλιστικῶν σχέσεων, η προστασία των καταναλωτῶν, η διαφύλαξη του περιβάλλοντος, ἀλλ' ἐπίσης η προστασία του εθνικού νομισμάτος και η καταπολέμηση της φορο- ἢ δασμοδιαφυγῆς, θεωρήθηκαν ἔτσι ὡς πρωτεύοντες στόχοι ενός φιλολαϊκού Κοινωνικού Κράτους και ἀποτέλεσαν, συνήθως, ιδιαίτερο ἀντικείμενο νομοθετικῆς δραστηριότητος (με ἀπειλή, και ἐδώ, ποινικῶν διατάξεων για τους παραβάτες).

5. Κάτω ἀπό το πρίσμα αὐτό η «πλημμυρίδα» του ποινικού δικαίου και, σε ευρύτερο πλαίσιο, η ἀύξουσα νομιμοποίηση (Verrechtlichung) των κοινωνικῶν σχέσεων¹⁵ θα μπορούσε να ἐκληφθεῖ ὡς μία ιστορικά νομοτε-

13. Th. Vogler, ἀνωτ. (σημ. 11), σελ. 132-133. Για τις ἐξελίξεις αὐτές στον ρόλο και τη λειτουργία του σύγχρονου Κράτους βλ. πρῶχειρα και : Σωτ.Α. Ρίζου, Ἡ ἔντασι μεταξύ Κράτους Δικαίου και Κοινωνικού Κράτους ὡς συνταγματικό πρόβλημα, περ. Το Σύνταγμα, Γ' 1984, 143-172 : 150 ἐπ. Π.Α. Δαγτόγλου, Ο κοινωνικός περιορισμός των ατομικῶν δικαιωμάτων, ΝοΒ 33 : 1985, 721-727 και στον Τιμητικό Τόμο για τον καθηγητή Φαίδωνα Βεγλερή (υπό δημοσίευση).

14. «Θα μπορούσαμε να πιστέψουμε», λέγει ο Carbonnier σχολιάζοντας αὐτές τις νεότερες μορφές κοινωνικῆς νομοθεσίας, «ὅτι οἱ ποινικοί νόμοι δεν λύνονται πια ἀπό τους "potentiores" (= ισχυροὺς), ἀν δεν γνωρίζαμε ὅτι ὑπάρχουν κι ἄλλες μορφές ἰσχύος, ἐκτός ἀπό τον πλοῦτο : τα πολιτικά κόμματα, οἱ συνδικαλιστικῆς οργανώσεις, τα γραφεῖα : ...» : J. Carbonnier, La nature des règles définissant les cas de déviance ou de délinquance et la signification de leur application, εἰς : La théorie de la stigmatisation et la réalité criminologique (18ème Congrès français de criminologie), Aix-Marseille : Presses Universitaires d' Aix-Marseille, 1979, 73-83 και συζήτηση 85-95.

15. Για την ἔννοια και τα επακόλουθα της «νομιμοποίησης» βλ. ἰδίως O. Teubner, Verrechtlichung — Begriffe, Merkmale, Grenzen, Auswege, εἰς : F. Kübler (Hrsg.), Verrechtlichung von Wirtschaft, Arbeit und sozialer Solidarität. Vergleichende Analysen, Baden-Baden : Nomos (Suhkamp Taschenbuch Wissenschaft, 537), 1985, 289-344 · Rüdiger Voigt, Gegenteilendenz zur Verrechtlichung. Verrechtlichung und Entrechtlichung im Kontext der Diskussion um den Wohlfahrtsstaat, εἰς : R. Voigt (Hrsg.), Gegenteilendenz zur Verrechtlichung (Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie, 9 : 1983). Opladen : Westdeuts-

λειακή κατάσταση, ως ένα στάδιο αναπόφευκτης εξελίξεως που «δεν είναι δυνατόν ν' αναχαιτισθεί με φράγματα και κυματοθραύστες, αλλ' απλώς να 'καναλιζαριστεί'»¹⁶. Ακόμη περισσότερο, η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί και δικαιολογημένη, στο μέτρο που το δίκαιο είναι υποχρεωμένο από τη φύση του να παρεμβαίνει ρυθμιστικά στις κοινωνικές σχέσεις, ώστε ν' αποτρέπει τις συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνιών, πολύ περισσότερο μάλιστα στη σύγχρονη εποχή, που οι διάφορες άλλες μορφές κοινωνικού ελέγχου (π.χ. γειτονιά) αποδυναμώνονται συνεχώς. Αλλ' εδώ ακριβώς η επιχειρηματολογία αυτή, καθ' όσον αφορά στο ποινικό δίκαιο, αρχίζει να γίνεται επιφανειακή. Η αποτροπή των συγκρούσεων και η εξισορρόπηση των αντιθέσεων αποτελεί, πράγματι, ίσως τη βασικότερη αποστολή του δικαίου¹⁷. Σε μια ευνομούμενη, όμως, κοινωνία οι συγκρούσεις αυτές μπορούν να επιλύονται και από εξωποινικά όργανα, π.χ. αστικά, διοικητικά, κοινωνικά (βλ. και κατωτ. § 17). Επομένως η νόμιμοποίηση των κοινωνικών σχέσεων, που παρατηρείται πράγματι κατά τη σύγχρονη εποχή, κάθε άλλο παρά επιβάλλει και την ποινικοποίησή τους. Ούτε βεβαίως το ποινικό δίκαιο είναι το προσφορότερο μέσο για την εμπέδωση των νέων αξιών, αφού ο καταπιεστικός και αμείλικτος χαρακτήρας του έρχεται σε κατάφωρη αντίθεση με τις συναινετικές διαδικασίες, που απαιτούνται για την αρμονική συμβίωση σε μία δημοκρατική κοινωνία¹⁸, καθώς και με τη θεμελιώδη συνταγματική αρχή ότι καθένας δικαιούται κατ' αρχήν ν' αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του (ά. 5 § 1 Συντ)¹⁹. Το ποινικό δίκαιο πρέπει ν' αποβλέπει όχι

cher Verlag, 17-41 και τις εκεί βιβλιογραφικές παραπομπές, καθώς και τις μελέτες των U. Wesel, G. Ellscheid, E. Blankenburg εις V. Gessner/W. Hassemmer (Hrsg.), *Gegenkultur und Recht*, Baden-Baden: Nomos 1985, 45-81 (γενικό θέμα: Verrechtlichung und dezentrale Normen).

16. G. Teubner, ανωτ. (σημ. 15), σελ. 303.

17. Πρβλ. την εργασία μου για την Κατάχρηση δικαιώματος κατά το ιδιωτικό και δημόσιο δίκαιο (1978), σελ. 13 επ και τις εκεί παραπομπές. Ως προς τους ειδικότερους τρόπους πραγματώσεως αυτής της εξισορρόπησης μέσα από τις διάφορες λειτουργίες και επενέργειες του δικαίου σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο (π.χ. κοινωνικοποιητική λειτουργία) βλ. από τη νεότερη βιβλιογραφία: L. Kibler, *Recht und Gesellschaft. Einführung in die Rechtssoziologie*, Opladen: Leske/Budrich (Uni-Taschenbücher, 1301), 1984, 97 επ. και (ειδικά για το ποινικό δίκαιο): J. Baumann/U. Weber, *Strafrecht, Allg. Teil*, Bielefeld: Gieseking, 1985³, § 3 Π2γ, σελ. 19 επ.

18. Όπως ορθά παρατηρήθηκε, «από τη μικρή έκταση του ποινικού δικαίου μιάς χώρας μπορούμε να κρίνουμε τον βαθμό του πολιτισμού της και της αρμονίας ανάμεσα στους πολίτες της»: G. Levasseur, *Le problème de la dépenalisation*, εις: *Archives de politique criminelle*, 6: 1983, 53-69: 53.

19. Ως προς το σημείο αυτό, πάντως, υπογραμμίζεται ορθά ότι η θέσπιση ποινικοποιητικών διατάξεων, όσο και αν περιορίζει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, συντελεί ωστόσο έως ένα (μικρότερο) βαθμό και στην επιβολή αυτής της αναπτύξεως

στον περιορισμό των ελευθεριών, αλλά στη διασφάλισή τους²⁰, ν' αποτελεί δηλ. απλώς την «τελευταία γραμμή άμυνας της έννομης τάξεως»²¹. Αλλά υπό τα δεδομένα αυτά, η συνεχιζόμενη διόγκωση του ποινικού δικαίου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί παρά ως απαράδεκτη, ενώ επείγουσα εμφανίζεται, αντίστροφα, η ανάγκη για μια αποκλιμάκωση της ποινικής καταστολής. Την ανάγκη αυτή συνειδητοποίησαν άλλωστε κατά τα τελευταία έτη και πολλές προηγμένες χώρες, καθώς και διακρατικοί οργανισμοί (Συμβούλιο της Ευρώπης, Ο.Η.Ε.)²², που προχώρησαν σε σημαντικές νομοθετικές ρυθμίσεις ή προτάσεις. Η τάση αυτή απεργληματοποιήσεως ή αποποινικοποιήσεως (πρβλ. κατωτ. §§ 14 επ.) εστιάζεται κυρίως στην εξεύρεση υποκαταστάτων για τη βραχυχρόνια ποινή κατά της ελευθερίας και στη χαλάρωση ή εξάλειψη της ποινικής καταστολής για κατηγορίες αδικημάτων όπως τα πταίσματα, τα εγκλήματα κατά των ηθών (ομοφυλοφιλία, αιμομειξία), η μοιχεία, ή άμβλωση, τα τροχαία αδικήματα, η απλή χρήση τοξικών ουσιών, η διακίνηση άσεμνων εντύπων ή ταινιών, η χαρτοπαιξία, οι ενδοοικογενειακές έριδες, η έκδοση ακαλύπτων επιταγών κ.λπ., με παράλληλη πάντως τάση αυστηρότερης αντιμετώπισεως αδικημάτων που αφορούν στη χρήση βίας ή

μέσα από την παρεμπόδιση των (εγκληματικών) προσβολών εναντίον της από τρίτους· βλ. ιδίως G. R o o s, Entkriminalisierungstendenzen im Besonderem Teil des Strafrechts, Frankfurt a.M./Bern: Lang, 1981, 52-53 («διπλή λειτουργία του ποινικού δικαίου»)· επίσης: I. Μανωλεδάκης, ανωτ. (σημ. 10), σελ. 35.

20. Th. Vogler, ανωτ. (σημ. 11), σελ. 143· N. Ανδρουλάκης, ανωτ. (σημ. 2), σελ. 48.

21. Έτσι: H. S c h u l t z, Abschied vom Strafrecht?, ZStW 92:1980, 611-636: 626.

22. Ήδη το 1973 οι τέσσερις σπουδαιότερες διεθνείς οργανώσεις ποινικών επιστημών είχαν ορίσει ως θέμα του ανά δετία συνεδρίου τους την «απεργληματοποίηση» (Colloque inter-associations de Bellagio, 7.12.5.1973· βλ. σχτ. πληροφοριακό σημείωμα του R. O t t e n h o f στη Revue de Science criminelle, 1974, 188-192). Επίσης το Συμβούλιο της Ευρώπης ασχολήθηκε με το θέμα από το 1972 με ειδικά συσταθείσα διακρατική «Επιτροπή για την Απεργληματοποίηση», της οποίας τα πορίσματα και οι συστάσεις υιοθετήθηκαν το 1979 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Ποινικά Προβλήματα και εκδόθηκαν σε ιδιαίτερο τόμο (Conseil de l' Europe, ανωτ. σημ. 12). Τέλος, το ζήτημα της απεργληματοποιήσεως έχει απασχολήσει και τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών στα συνέδρια που οργανώνει ανά δετία για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, ιδίως από τη σκοπιά των μορφών κοινωνικού ελέγχου για την πρόληψη του εγκλήματος (βλ. π.χ. U.N. Crime Conference. Keynote Documents Edition, τ. 1, New York: UNIFO, 1976, σελ. 243 επ., στο πλαίσιο του 3ου θέματος «Social Change in Crime Prevention»). Επίσης και στο πρόσφατο [1985] Συνέδριο του ίδιου Οργανισμού, μέσα στο πλαίσιο του 2ου θέματος «Criminal Justice Processes and Perspectives in a Changing World», συζητήθηκε το γενικότερο πρόβλημα για εξεύρεση λύσεων εναλλακτικών προς το παραδοσιακό ποινικό σύστημα).

στην προσβολή (διακινδύνευση/βλάβη) της ποιότητας ζωής (περιβάλλον); της λειτουργίας της οικονομίας και της πολιτειακής σταθερότητας²³. Επίσης και στη χώρα μας, έπειτα από μια περίοδο έντονης κλιμακώσεως της ποινικής καταστολής, κυρίως κατά την περίοδο της δικτατορίας αλλά και μετέπειτα²⁴, εμφανίζονται ήδη κάποια σημεία αντίστροφης πορείας σύμφωνα με την πιο πάνω τάση (π.χ. ν. 1272/1982, 1291/1982, 1366/1983, 1419/1984).

6. Αλλ' οι εξελίξεις αυτές είναι ακόμη υπό διαμόρφωση, αποτελούν δηλ. απλώς τα πρώτα σημεία μιάς, ίσως, διαγραφόμενης γενικότερης στροφής της αντεγκληματικής πολιτικής προς νέες κατευθύνσεις. Για την αποτελεσματική πηδαλιούχηση των νέων εξελίξεων απαιτείται ήδη, εκτός από τη μελέτη της πραγματικής λειτουργίας του ποινικού συστήματος στη χώρα μας²⁵,

23. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της τάσεως είναι ο ισπανικός νόμος της 25.6.1983 (διαφοροποίηση στην ποινική μεταχείριση εμπορίας και χρήσεως τοξικών ουσιών ανάλογα με το είδος τους [«σκληρές»-«μαλακές»], απεγκληματοποίηση των τυχερών παιγνίων), ο πορτογαλικός ποινικός κώδικας της 23.9.1982 με παρεμφερείς ρυθμίσεις (απεγκληματοποίηση αδικημάτων σχετικών με την προσβολή θρησκευτικών αξιών, με τη γενετήσια συμπεριφορά και με την οικογενειακή ευρυθμία, καθώς και γενικότερη μείωση των ποινικών πλαισίων, εκτός από τα εγκλήματα βίας· αποποινικοποίηση και «ιατρικοποίηση» αδικημάτων χρήσεως τοξικών ουσιών), ο ιταλικός νόμος 689 της 24.11.1981 και ο γαλλικός νόμος της 10.6.1983, που εισήγαγαν ευρύτατο σύστημα μέτρων για υποκατάσταση της στερητικής ποινής κατά της ελευθερίας (π.χ. μέσω της λεγόμενης «οικονομικού εργασιών», κατά τα πρότυπα της βρετανικής community service order) και ακόμη ο ελβετικός νόμος της 9.10.1981, που ερρύθμισε σε αυστηρότερη βάση τα εγκλήματα βίας. Για τις εξελίξεις αυτές βλ. ιδίως τα σχετικά λήμματα κατά χώρες στο συλλογικό έργο: A. Es er/B. H u b e r (Hrsg.), *Strafrechtsentwicklung in Europa. Landesberichte 1982/1984 über Gesetzgebung, Rechtsprechung und Literatur*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg i Br., 1985.

24. Βλ. Ι. Μ α ν ω λ ε δ ά κ η, Τροποποιήσεις, μεταρρύθμιση και ιδεολογικός αποχρωματισμός του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, περ. Δίκαιο και Πολιτική, τ. 1/1982, 23-44· Ν.-C. C o u r a k i s, Conception et principes du droit pénal économique de la Grèce, εις: *Revue internationale de Droit pénal*, 54: 1983, 331-370: 363 επ. Ενδιαφέρον δείγμα αυτής της πορείας προς αύξουσα ποινικοποίηση κατά την περίοδο της δικτατορίας είναι, εκτός από την τραγελαφική διάταξη περί «σπασίματος πιάτων», που αναφέρθηκε πιο πάνω (§ 3), και η αντικατάσταση του αρχικού ά. 186 ΠοινΚ με νέο (ά. 1 ν.δ. 861/1971), κατά το οποίο εφεξής θα ετιμωρείτο η πρόκληση και προσφορά σε τέλεση πλημμελήματος (και όχι μόνο κακούργηματος, όπως προέβλεπε η αρχική εύστοχη διατύπωση της διατάξεως)—πρβλ. σχτ. συστατική ερμηνεία της νέας διατάξεως εις Ι. Μ α ν ω λ ε δ ά κ η, Πρόκλησις και προσφορά εις τέλεση κακούργηματος ή πλημμελήματος (άρθρον 186 ΠΚ), Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 31 επ., 50 επ.

25. Για τη μελέτη του ζητήματος αυτού βλ. ιδίως την εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών υπό την εποπτεία Ηλ.

η συστηματική επεξεργασία δύο επί πλέον ζητημάτων : Ο προσδιορισμός δηλ. των κριτηρίων (απ)εγκληματοποίησης μιας προβληματικής συμπεριφοράς και η ανάλυση των δυνατοτήτων (και ορίων) που διαγράφονται για τον έλεγχο αυτής της συμπεριφοράς με ποινικά ή άλλα μέσα. Οι αναπτύξεις που ακολουθούν θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν μία συμβολή στη συζήτηση των δύο αυτών ζητημάτων και, κατ' επέκταση, στην ανάπτυξη και στη χώρα μας ενός επιστημονικού κλάδου γύρω από τα προβλήματα της ποινικής νομοθετήσεως (Strafgesetzgebungslehre) ²⁶.

7. Το πρόβλημα των κριτηρίων για την (απ)εγκληματοποίηση μιας συμπεριφοράς ανάγεται, βέβαια, σε τελευταία ανάλυση, στην ίδια την ουσία

Δ α σ κ α λ ά κ η («Απονομή της Ποινικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα», Αθήνα 1983). Αντίστοιχες έρευνες έχουν διεξαχθεί ήδη και στην αλλοδαπή, π.χ. στη Δυτ. Γερμανία (βλ. σχτ. βιβλιογραφικές αναφορές στην εργασία μου για τα «Οικονομικά Εγκλήματα», 1982, σελ. 53 επ.) και στη Γαλλία (βλ. ιδίως Ph. Robert/Cl. Faugeron, Les forces cachées de la justice, Paris 1980, ιδίως σελ. 57 επ., όπου και συνοψίζονται τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών).

26. Τα θέματα αυτά γύρω από την αμοιβαία επίδραση ποινικής επιστήμης-νομοθεσίας και γύρω από τις συνθήκες ή και αναγκαίες προϋποθέσεις γενέσεως ενός ποινικού νόμου έχουν αποτελέσει κατά τα τελευταία χρόνια αντικείμενο ευρύτατων συζητήσεων : Kl. Lüderssen/Fr. Sack (Hrsg.), Strafgesetzgebung und Strafrechtsdogmatik εις : των ιδίων, Seminar : Abweichendes Verhalten II. 1, Frankfurt a.M. : Suhrkamp (Taschenbuch Wissenschaft 85), 1975 · W. Hassemmer /Kl. Lüderssen (Hrsg.) Sozialwissenschaften im Studium des Rechts, τ. III, München : C.H. Beck 1978, ιδίως λήμματα Strafgesetzgebung και Voraussetzungen der Strafbarkeit, σελ. 1-65, 67-180 · H.-L. Günther, Die Genese eines Straftatbestandes. Eine Einführung in Fragen der Strafgesetzgebungslehre, περ. Juristische Schulung, 18 : 1978, 8-14 · S. Scheerer, Strafgesetzgebung, εις R. Sieverts/H.J. Schneider (Hrsg.), Handwörterbuch der Kriminologie, τ.4 (Ergänzungsband), Berlin : de Gruyter, 1979², 393-404 · P. Waldmann, Zur Genese von Strafrechtsnormen, περ. Kriminologisches Journal, 11 : 1979, 102-123 · J. Driendl, Zur Notwendigkeit und Möglichkeit einer Strafgesetzgebungswissenschaft in der Gegenwart. Tübingen : Mohr (Recht und Staat, 511), 1983 : Βλ. επίσης τις εισηγήσεις των K. Amelung, P. Noll, M. Schubarth, A. Baratta και H. Schöch στο Συνέδριο (γερμανών) ποινικολόγων 1979 με θέμα «Επίδραση των ποινικών επιστημών στη νομοθεσία», εις : ZStW 92 :1980, 19-214, καθώς και τις σχτ. αναπτύξεις στα γενικότερα έργα : P. Noll, Gesetzgebungslehre, Reinbek bei Hamburg : Rowohlt (Taschenbuch Studium 37), 1973 · J. Rödiger (Hrsg.), Studien zu einer Theorie der Gesetzgebung, Berlin : Springer, 1976 · H. Kindermann, Ministerielle Richtlinien der Gesetzestchnik. Vergleichende Untersuchung der Regelungen in der B.R.D., in Österreich und der Schweiz, Berlin : Springer, 1979 · W. Maihofer et al., Theorie und Methoden der Gesetzgebung, Frankfurt a.M. : Metzner, 1983 · H. Hill, Einführung in die Gesetzgebungslehre, Heidelberg : C.F. Müller (UTB 1204), 1982. Επίσης από την ελληνική βιβλιογραφία σημαντικές είναι οι σχετικές εργασίες των Α. Γαζή, Πως σκέπτεται ο νομοθέτης, εις : Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Τσάτσο, Αθήναι :

και τη φύση του εγκληματικού αδικίου, έτσι ώστε η επίλυση του προβλήματος αυτού να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις προσωπικές εκτιμήσεις του κάθε ερευνητή και ιδίως από την προοδευτική ή συντηρητική πολιτική του τοποθέτηση²⁷ ή, υπό ένα άλλο πρίσμα, από τη στάση του απέναντι στο ζήτημα της σχέσεως δικαίου και κοινωνικής ηθικής²⁸. Η διάσταση απόψεων που είχε εμφανισθεί στη Μ. Βρεταννία πριν αρκετά χρόνια ανάμεσα στον ηθικολόγο Λόρδο Devlin και στον θετικιστή H.L.A. Hart²⁹, κυρίως με αφορμή την έκθεση της «Επιτροπής για τα Ομοφυλοφιλικά Αδικήματα και την Πορνεία» (Wolfenden Report) και, κατόπιν, τη γνωστή υπόθεση Shaw vs. Director of Public Prosecutions (1962) AC 220³⁰, παρέχει νομίζω

A.N. Σάκκουλας, 1980, 489-509· Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Η σχέση της ορθότητας με την αποτελεσματικότητα του νόμου, αυτόθι, σελ. 319-345· Π. Σούρλα, Νομοθετική θεωρία και νομική επιστήμη, Αθήνα : Α.Ν. Σάκκουλας, 1981, ιδίως σελ. 165 επ. («Η δυνατότητα ορθολογικής θεμελιώσεως του θετέου δικαίου»).

27. Για τον βαθμό στον οποίο η πολιτική μπορεί να επηρεάζει τις δικαστικές κρίσεις και αποφάσεις βλ. π.χ. K.R. Hinkel, Verfassungsgerichtsbarkeit zwischen Recht und Politik: Eine historische Betrachtung, Herford : Maximilian, 1984 αλλά και αντίστροφα : Chr. Landfried, Bundesverfassungsgericht und Gesetzgeber. Wirkungen der Verfassungsrechtsprechung auf parlamentarische Willensbildung und soziale Realität, Baden-Baden : Nomos, 1984.

28. Υπάρχουν π.χ. αποφάσεις του δυτικογερμανικού Ομοσπονδιακού Ακυρωτικού Ικαστηρίου, όπου η θεμελίωση του (ποινικού) κανόνα δικαίου γίνεται ρητά σε επιταγές της κοινωνικής ηθικής π.χ., Απόφ. της 17.2.1954, JZ 1954, 508-511 : 509/510 και σχτ. J.M. Daskalopoulos, Über die Tatbestandsmerkmale der Kuppelei, München 1958, σελ. 12, 19· πρβλ. W. Weischedel, Recht und Ethik. Zur Anwendung ethischer Prinzipien in der Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs, Karlsruhe: C.F. Müller, 1956. Ως προς τη νεότερη θεωρητική συζήτηση για τη σχέση δικαίου και (κοινωνικής) ηθικής βλ. π.χ. H. Gedder, Recht und Moral. Zum Sinn eines alten Problems, Berlin : Duncker & Humblot, 1984, ιδίως σελ. 217 επ, και R. Dreier, Recht und Moral (1980), εις : του ιδίου, Recht-Moral-Ideologie, Frankfurt a.M : Suhrkamp (Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 344), 1981, 180-216.

29. P. Devlin, The Enforcement of Morals, London : Oxford Univ. Press, 1959, ιδίως 9 επ. και κατ' αναδημοσίευση εις : του ιδίου, The Enforcement of Morals, London/Oxford/New York: Oxford Univ. Press, 1965, 1-25 όπου και απάντηση στον Hart, σελ. 102 επ., 124 επ.· H.L.A. Hart, Law, Liberty and Morality, Stanford : Stanford Univ. Press, 1963, ιδίως σελ. 6 επ., 18 επ.

30. Επρόκειτο για την έκδοση βιβλίου με πορνογραφικές αγγελίες και φωτογραφίες, πράξη που δεν προβλεπόταν ως αξιόποινη από τον νόμο, ούτε είχε αντιμετωπισθεί στη νομολογία προηγουμένως με precedents, αλλά που παρά ταύτα κρίθηκε τελικά ως τιμωρητέα λόγω «conspiracy to corrupt public morals» — βλ. την εργασία μου «Struktur — und Auslegungaspekte des angelsächsischen Strafrechts», περ. Goldammer's Archiv für Strafrecht, 1981, 533-557 : 549 και σημ. 66. Μία παρόμοιας φύσεως υπόθεση είχε απασχολήσει πρωτύτερα και το δυτικογερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, που είχε δεχθεί τη συνταγματικότητα (και άρα το αξιόποινο) της παλαιάς §175

μία σαφή εικόνα της σημασίας αυτών των προσωπικών εκτιμήσεων στη διαμόρφωση των επιστημονικών απόψεων. Ακόμη και η υιοθέτηση κριτηρίων με αξιώσεις αντικειμενικότητας, όπως η έννοια του εννόμου αγαθού σε συνάρτηση με τη βλαβερότητα της συμπεριφοράς (Amelung) ή την προσβολή στοιχειωδών απαγορεύσεων/επιταγών της κοινωνικής ηθικής (Welzel, Straatenwerth)³¹, προϋποθέτει την αποδοχή ενός υπέρτερου σημείου αναφοράς, δηλ. ενός κοινά αποδεκτού συστήματος αξιών³², του οποίου όμως η έκταση αλλά και το περιεχόμενο παρουσιάζονται εννοιολογικά ασαφή και επιστημονικά δυσπροσδιορίσιμα στις σύγχρονες πλουραλιστικές κοινωνίες³³. Στο ίδιο αδιέξοδο περιέρχεται, νομίζω, κανείς εάν αναζητήσει τη μορφή του συστήματος αυτού αξιών στα αγαθά που προστατεύονται από τη συνταγματική τάξη³⁴, δεδομένου ότι τα αγαθά αυτά (και οι αξίες που τα στηρίζουν) είναι πολλές φορές αλληλοσυγκρουόμενα³⁵ και επιδέχονται διαφορετική κάθε φο-

γερμ.ΠοινΚ περί ομοφυλοφιλικών πράξεων μεταξύ ενηλίκων ανδρών λόγω προσβολής των «χρηστών ηθών» κατ' α. 2Π Θεμελιώδους Νόμου (αντίστοιχη η διάταξη στο α. 5 § 1 του ελληνικού Συντάγματος) : Απόφαση 26 από 10.5.1957 εις : Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 6 : 1957, 390-443 : 434 επ. και σχτ. κριτικές παρατηρήσεις του H. J. Rudolphi, Die verschiedenen Aspekte des Rechtsgutsbegriffs, εις : Festschrift für Richard M. Honig, Göttingen : O. Schwartz, 1970, 151-167 : 160.

31. Μία ολοκληρωμένη κριτική επισκόπηση των διαφόρων θεωριών για την έννοια του εννόμου αγαθού βλ. από ελληνικής πλευράς στις εργασίες των: Chr. Mylonopoulos, Über das Verhältnis von Handlungs- und Erfolgswert im Strafrecht, Köln : Heymanns 1981, σελ. 80-88 · N. Livos, Grundlagen der Strafbarkeit wegen Hochverrats, Pfaffenweiler: Centaurus, 1984· Δημ. Βαρυτισιώτη, Έννοια και λειτουργικότητα του εννόμου αγαθού, ΝοΒ 33 : 1985, 565-575 και στην παλαιότερη μονογραφία του Δ. Σπινέλλη : Το έννομον αγαθόν και η σημασία του εις την σύγχρονον διδασκαλίαν του Ποινικού Δικαίου, ΠοινΧρ ΚΑ' 1971, 721-738, 801-813 · πρβλ. επίσης τις βιβλιογραφικές παραπομπές εις : Κ.Ε. Κωνσταντινίδη, Μορφές εμφανίσεως του εγκλήματος ως αυτοτελή αδικήματα, Θεσσαλονίκη (1982), σελ. 35 και σημ. 10. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν ακόμη δύο πρόσφατες ιταλικές μονογραφίες : Fr. Angioni, Contenuto e funzioni del concetto di bene giuridico, Milano: Giuffrè 1983² (1980¹) και G. Fiandaca, Il «bene giuridico» come problema teorico e come criterio di politica criminale, εις : Rivista italiana di diritto e procedura penale, 25 : 1982, 42-81.

32. Πρβλ. Th. Vogler, ανωτ. (σημ. 11), σελ. 138-139.

33. G. Kaiser, Kriminalisierung und Entkriminalisierung im Strafrecht und Kriminalpolitik, εις : Festschrift für Ulrich Klug, Köln : Deubner, II, 1983, 579-596 : 590

34. Πρβλ. H. Zipf, Kriminalpolitik. Ein Lehrbuch, Heidelberg/Karlsruhe : C.F. Müller, 1980² § 5.3 και 2, σελ. 106 επ., 97 επ.

35. Ορισμένα παραδείγματα τέτοιας συγκρούσεως συνταγματικά προστατευόμενων αγαθών αναφέρονται στο έργο μου για τα «Οικονομικά Εγκλήματα» (1982), σελ. 193 (νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας). Ως προς την αντίστοιχη νομολογία του δυτικο-

ρά ερμηνεία αναφορικά με την έκταση προστασίας τους (π.χ. το έννομο αγαθό της ζωής [του κυοφορούμενου] σε σχέση με την άμβλωση : η απόφαση 1 από 25.2.1975 του δυτικογερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου κάθε άλλο παρά ομόφωνη υπήρξε επί του θέματος ³⁶).

8. Αλλ' ακριβώς αυτή η πρωτεύεική ρευστότητα περιεχομένου των αγαθών και αξιών που προστατεύονται από τη συνταγματική τάξη επιβάλλει ίσως και τη μόνη ενδεικνυόμενη λύση, την εκάστοτε, δηλ., in concreto αντικειμενική στάθμισή τους ³⁷, ώστε να διαπιστώνεται το μέγεθος προσφοράς τους στην ικανοποίηση μιας θεμελιώδους ανάγκης της ομάδας και ο αντίστοιχος βαθμός επιβαλλόμενης προστασίας τους (σε ορισμένες περιπτώσεις η στάθμιση αυτή ανατίθεται ρητά στους εφαρμοστές των κανόνων δικαίου

γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου βλ. ιδίως την εργασία του Harald Schneider: Die Güterabwägung des Bundesverfassungsgerichts bei Grundrechtskonflikten. Empirische Studie zu Methode und Kritik eines Konfliktlösungsmodelles, Baden-Baden : Nomos, 1979.

36. Βλ. Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 39 : 1975, 1-95 : 44 επ., 68 επ και ελλην. μτφρ. με παρατηρήσεις υπό Κ.Α. Ζώρα και Γρ. Κασιμάτη εις : Το Σύνταγμα, 2 : 1976, 212-237 (δημοσιεύεται επίσης στις σελ. 55-74 ανάλογη απόφαση του γαλλικού Συνταγματικού Συμβουλίου) · πρβλ. αναλυτικά Ελ. Συμεωνίδη-Καστανίδη, Η άμβλωση ως πρόβλημα του Ποινικού Δικαίου, Αθήνα/Κομοτηνή : Α.Ν. Σάκουλας, 1984, 93 επ. Παρόμοιες αμφιγλωμίες δημιουργήθηκαν εξ αφορμής αυτής της αποφάσεως και στο θεωρητικό επίπεδο—π.χ. G. R ü p k e, Schwangerschaftsabbruch und Grundgesetz. Eine Antwort auf das in der Entscheidung des Bundesverfassungsgerichts vom 25.2.1975 ungelöste Verfassungsproblem, Frankfurt a. M. : Suhrkamp (αρ. 815), 1975 · H. Müller-Dietz, Zur Problematik verfassungsrechtlicher Pönalisierungsgebote, εις : Festschrift für Eduard Dreher, Berlin : de Gruyter, 1977, 97-116 και υπό βελτιωμένη μορφή εις : H. Jung/H. Müller-Dietz (Hrsg.), § 218 StGB. Dimensionen einer Reform, Heidelberg : Schenck, 1983, 77-100 · H. Gedder t, Abtreibungsverbot und Grundgesetz (BVerfGE 39, 1 ff) εις : Kl. Lüderssen / Fr. Sack (Hrsg.), Vom Nutzen und Nachteil der Sozialwissenschaften für das Strafrecht, 2. Teilband, Frankfurt a.M. : Suhrkamp (Taschenbuch Wissenschaft 327), 333-385. Ως προς την ειδικότερη σημασία που έχει η διατύπωση γνώμης της μειοψηφίας ως ελευθερία νομικής τοποθετήσεως απέναντι στους συνήθως ανοικτούς και αόριστους κανόνες της συνταγματικής έννομης τάξεως βλ. ιδίως K.-H. Millgram m, Separate Opinion und Sondervotum in der Rechtsprechung des Supreme Court of the United States und des Bundesverfassungsgerichts, Berlin : Duncker & Humblot, 1985, 183/184 και passim.

37. Ως προς τη μέθοδο σταθμίσεως αξιών και αγαθών στην επιστήμη του δικαίου βλ. π.χ. H. H u b m a n n, Die Methode der Abwägung (1972) εις : του ιδίου, Wertung und Abwägung im Recht, Köhn : Heymanns, 1977, 145-169 και Ernst M e y e r, Grundzüge einer systemorientierten Wertungsjurisprudenz, Tübingen : Mohr, 1984, ιδίως σελ. 100 επ.· ειδικότερα για το ποινικό δίκαιο πρβλ. τις αναπτύξεις και τις σχετ. βιβλιογραφικές παραπομπές στην εργασία μου «Zur soziolethischen Begründung der Notwehr», Baden-Baden : Nomos, 1978, σελ. 100 επ.

— π.χ. ά. 367 ΠΚ περί προστασίας δικαιολογημένων συμφερόντων). Αφετηρία της σταθμίσεως θα είναι, όπως με εύστοχο τρόπο είχε τονίσει ο Νικόλαος Χωραφάς στον πρυτανικό του λόγο, «ή έν πνεύματι ούσιαστικῆς δικαιοσύνης ίκανοποιητική έξισορρόπησης τών άναγκών προστασίας τῆς έννόμου τάξεως άφ' ένός και τών άπαιτήσεων σεβασμοϋ πρὸς τὸ πρόσωπον και τήν άνθρωπίνην άξιοπρέπειαν τοϋ έγκληματήσαντος άτόμου άφ' έτέρου»³⁸. Εν όφει μάλιστα των θεμελιωδών αρχών στα ά. 2 § 1 και 5 § 1 Συντ. για σεβασμό και προστασία της αξίας του ανθρώπου (ως πρωταρχικής υποχρέωσης της Πολιτείας) και για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, έχω τη γνώμη ότι κατά την έξισορρόπηση αυτή το προβάδισμα θα πρέπει να δίδεται εξ αρχής στο δεύτερο από τα μεγέθη, δηλ. στην ανθρώπινη αξία, και να επιβάλλονται σ' αυτήν απλώς οι περιορισμοί τους οποίους υπαγορεύουν οι ανάγκες προστασίας του πρώτου μεγέθους στη στάθμιση, δηλ. της έννομης τάξεως³⁹.

II. Ουσιαστικά κριτήρια για την εκτίμηση μιας συμπεριφοράς ως αξιόποινης⁴⁰

9. Η περαιτέρω πορεία της σταθμίσεως θα μπορούσε να έχει δύο στάδια, με ειδικότερα κριτήρια το καθένα :

38. Ν. Χωραφάς, Αι πνευματικά βάσεις του Ελληνικού Ποινικού Κώδικος, ΠοινΧρ II' 1963, 525-548 : 530.

39. Η άποψη αυτή ενισχύεται, πιστεύω, και από τη διατύπωση των σχετικών συνταγματικών διατάξεων, π.χ. του ά. 5 § 1 Συντ. : «Έκαστος δίκαιοϋται να άναπτύσσει έλευθέρως τήν προσωπικότητά του και να συμμετέχη εις τήν κοινωνικήν, οικονομικήν και πολιτικήν ζωήν τῆς Χώρας, έφ' όσον δέν προσβάλλει τά δικαιώματα τών άλλων και δέν παραβιάζει τὸ Σύνταγμα ή τά χρηστά ήθη». Για την έννοια των περιορισμών αυτών βλ. ιδίως Αρ. Ι. Μάνηση, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικές Ελευθερίες, Α', Αθήνα: Αφοί Σάκκουλα, 1978, κεφ. Γ', σελ. 37 επ. και, πρόσφατα, Αντ. Παντελής, Ζητήματα συνταγματικών επιφυλάξεων, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1984, σελ. 145 επ.

40. Η έννοια με την οποία χρησιμοποιείται εδώ ο όρος «αξιόποινο» είναι προφανώς όχι η θετική, περιγραφική έννοια που απορρέει από την ψήφιση ενός ποινικού νόμου (Strafbarkeit), αλλά αυτή που στηρίζεται σε μεταθετική θεώρηση ως προς το (κοινωνικο-θικά) δέον της τιμωρήσεως (Strafwürdigkeit) και ως προς τη σκοπιμότητα της τιμωρήσεως (Strafbedürftigkeit)· βλ. ιδίως Η. Otto, Strafwürdigkeit und Strafbedürftigkeit als eigenständige Deliktskategorien? εις: Gedächtnisschrift für Horst Schröder, München : C.H. Beck, 1978, 53-71· Η. Alwart, Strafwürdiges Versuchen, Berlin : Duncker & Humblot, 1982, σελ. 55 επ και Em. Dolcini, Sanzione penale o sanzione amministrativa : problemi di scienza della legislazione, εις : G. Marinucci/E. Dolcini (ed.), Diritto penale in trasformazione, Milano : Giuffrè, 1985, 371-402 : 389 επ. Η έννοια του αξιόποινου χρησιμοποιείται πάντως συχνά κατά τα τε-

Κατά το πρώτο στάδιο ο έλεγχος επικεντρώνεται στον βαθμό ανομίας της προβληματικής συμπεριφοράς (όχι απαραίτητα με την έννοια που της αποδίδουν οι Durkheim και Merton), στο κατά πόσο δηλ. πρόκειται πράγματι για συμπεριφορά με την οποία εκδηλώνεται κατά έντονο τρόπο προσβολή (μη συμμόρφωση ή και απόρριψη) των κοινωνικών κανόνων οι οποίοι στηρίζονται σε (συνταγματικά, συνήθως, κατοχυρωμένες) αξίες, αναγκαίες για μία ειρηνική, ελεύθερη και υλικά εξασφαλισμένη συμβίωση των πολιτών⁴¹. Τα κριτήρια επομένως για την παρέμβαση ή μη του ποινικού δικαίου στο στάδιο αυτό είναι :

— είδος προσβαλλόμενης αξίας· ορισμένες αξίες θεωρούνται πρωταρχικές, με την έννοια ότι χωρίς αυτές οι φορείς τους (άτομο, ενδιάμεσες ομάδες, Κράτος) δεν μπορούν να ικανοποιήσουν θεμελιώδεις ανάγκες για συντήρηση και προαγωγή των όρων κοινωνικής συμβίωσης και άρα να υπάρξουν ως

λευταία χρόνια στη Δ. Γερμανία για να υποδηλωθεί και ένα τέταρτο επίπεδο συστηματικής οικοδομήσεως — ερμηνευτικού ελέγχου της αξιόποινης πράξεως (εκτός δηλ. από τη νομοτυπική υπόσταση, το άδικο και την ενοχή), επίπεδο στο οποίο κατά την άποψη αυτή αξιολογείται συνολικά το εάν και πόσο πολύ πρέπει να επιβληθεί ποινή εις βάρος του δράστη μιας αξιόποινης πράξεως — βλ. ιδίως Eb. Schmidhäuser, Strafrecht. Allg. Teil, Tübingen : J.C.B. Mohr, 1970, 2/14 και σελ. 18 επ. (με λιγότερη όμως εμφαση στην έκδ. 1982, 1/17, σελ. 6)· βλ. επίσης κριτικά : Kl. Volk, Entkriminalisierung durch Strafwürdigkeitskriterien jenseits des Deliktaufbaus, εις : ZStW 97 : 1985 (υπό έκδοση)· πρβλ. επίσης για το ίδιο θέμα : Kl. Lüderssen, Erfolgszurechnung und «Kriminalisierung», εις Festschrift für Paul Bockelmann, München : C.H. Beck, 1979, 181-200.

41. Θεμέλιο του ορισμού αυτού όπως και όλων σχεδόν των μετέπειτα ορισμών περί εγκλήματος αποτελεί η κλασική διατύπωση του Rudolph von Jhering ότι «εγκλημα είναι ή παρά τής νομοθεσίας διαπιστωθείσα [και] μόνον διά τής ποινής δυναμένη να άποκρουσθή άπειλή των ζωτικών αναγκών τής κοινωνίας» (Verbrechen ist die von Seiten der Gesetzgebung konstatierte, nur durch Strafe abzuwehrende Gefährdung der Lebensbedingungen der Gesellschaft)· βλ. R.v. Jhering, Der Zweck im Recht, τ.1, Leipzig 1904⁴ (1877¹), κεφ. VIII, σελ. 382 και ελλην. μτφρ. του Γ.Α. Σαραντάκη «Ο σκοπός εν τω δικαίω», Αθήναι 1955, σελ. 265/266 και σε γενικότερο συστηματικό πλαίσιο : R. Moos, Der Verbrechensbegriff in Österreich im 18. und 19. Jahrhundert, Sinn- und Strukturwandel, Bonn : Röhrscheid, 1968, σελ. 419 επ.· πρβλ. ακόμη ως προς τις νεότερες συζητήσεις για την ουσιαστική έννοια του εγκλήματος : W. Gallas, Gründe und Grenzen der Strafbarkeit. Gedanken zum Begriff des Verbrechens (1964) εις : του ιδίου, Beiträge zur Verbrechenslehre, Berlin : de Gruyter, 1968, 1-18, ιδίως σελ. 12· N. Ανδρουλάκης, ανωτ. (σημ. 2), σελ. 54· I.M. Δασκαλόπουλου, Στοιχεία Εγκληματολογίας, τ.1, τεύχ. Α' : Η φύσις του εγκλήματος, Αθήναι : Αφοί Τζάκα, 1972, σελ. 9 επ., 155 επ.· επίσης : Cl. Roxin, Der Allgemeine Teil des materiellen Strafrechts, εις : Cl. Roxin/G. Arzt/Kl. Tiedemann (Hrsg.), Einführung in das Strafrecht und Strafprozessrecht, Heidelberg : C.F. Müller (Uni-Taschenbücher 1279), 1-68 3 επ.

αξιοκρατούμενες προσωπικότητες⁴², ατομικά ή σαν σύνολο, — π.χ. ελευθερία, ζωή, τιμή, οικονομική αυτονομία του ατόμου, λειτουργία της οικονομίας ή λειτουργικά σημαντικών κλάδων και θεσμών της⁴³. Εύλογο είναι οι αξίες αυτές να προστατεύονται ακόμη και με ποινικές κυρώσεις, αν και αμφισβητείται η σκοπιμότητα ποινικής καταστολής εκεί όπου η προσβολή της αξίας δεν έχει (άμεσα) βλαπτικά επακόλουθα για τους τρίτους⁴⁴ (π.χ. μη χρησιμοποίηση ζώνης ασφαλείας στο αυτοκίνητο⁴⁵) ή εκεί όπου υπάρχει προηγούμενη ή μεταγενέστερη σύμφωνη γνώμη του θύματος (συνήθως: αδικήματα που διώκονται κατ' έγκληση).

— ένταση της προσβολής· η ένταση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή απλής απειλής (αφηρημένου, ενδιάμεσου ή συγκεκριμένου κινδύνου) ή υπαρκτής βλάβης, ή να οδηγεί σε ευρύτερη δυσλειτουργία του συστήματος⁴⁶, θέματα τα οποία συναρτώνται επί πλέον με το είδος της προσβολής, δηλ. με την επικινδυνότητα των μέσων που χρησιμοποιούνται (π.χ. «ιδιαίτερα τεχνάσματα» κατ' ά. 256 και 258 ΠοινΚ) και με την ψυχική στάση του δράστη σε σχέση με την πράξη του (απλή «αφροντιστία» ή και «καταφρόνησις» [Χωραφάς]⁴⁷ του δράστη απέναντι στα αγαθά και τις αξίες που τα στηρίζουν).

42. Για την έννοια αυτή της προσωπικότητας βλ. ιδίως Ιωάν. Μ. Δασκαλοπούλου, Περὶ της βαθύτερας φύσεως του εγκλήματος, Αθήναι (1968), σελ. 8 επ.

43. Πρβλ. Em. Dolcini, ανωτ. (σημ. 40), σελ. 393.

44. Έτσι: L.H.C. Hulsmann, Défense sociale nouvelle et critères de décriminalisation, εις: Aspects nouveaux de la pensée juridique. Recueil d'études en hommage à Marc Ancel, τ. II, Paris: Pedone, 1975, 19-33: 28, 31· πρβλ. R.S. Frase, Criminalization and Decriminalization, εις: S.H. Kadish (ed.), Encyclopedia of Crime and Justice, τ.2, New York/London: The Free Press, 1983, 438-449: 442.

45. Στη Δ. Γερμανία προβλέπεται έτσι η υποχρέωση του οδηγού οχήματος να φέρει ζώνη ασφαλείας κατά την οδήγηση, η παραβίαση όμως της υποχρέωσης αυτής δεν συνεπάγεται ποινικές κυρώσεις, αλλά μόνο αστικές ή ασφαλιστικές συνέπειες (§ 21a του Κανονισμού Οδικής Κυκλοφορίας: Straßenverkehrs-Ordnung της 16.11.1970 όπως προστέθηκε με το διάταγμα της 27.11.1975 — πρβλ. περ. «Der Spiegel» αρ. 42 της 12.10.1981, σελ. 137). Αντίθετα στη χώρα μας η παραβίαση της εν λόγω υποχρέωσης επισύρει πταισματική ποινή (α. 81 §§ 16 και 28 ν. 614/1977 περί Κώδικος Οδικής Κυκλοφορίας, όπως ισχύει).

46. Κατά ορισμένους συγγραφείς, η δυσλειτουργικότητα αυτή συνιστά το βασικό κριτήριο χαρακτηρισμού μιας συμπεριφοράς ως εγκληματικής: J. Kürzinger, Kriminologie, München: Boorberg, 1982, 16/17· Κ.Δ. Σπινέλλη, Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκουλας, 1985, 89 επ.

47. Ν. Χωραφάς, ανωτ. (σημ. 1), § 32, σελ. 130· πρβλ. και από εγκληματολογική πλευρά: Γ. Πανόσης, Οι κοινωνικές σχέσεις ως αναγκαίοι όροι της εγκληματογένεσης, Αθήνα/Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκουλας, 1985, 116 επ.

Η συσχέτιση των δύο πιό πάνω κριτηρίων θα πρέπει να έχει, πάντως, παραπληρωματικό χαρακτήρα. Ο δευτερεύων χαρακτήρας της προσβαλλόμενης αξίας δεν θα μπορούσε π.χ. να δικαιολογήσει την απόλυτη προστασία της στην περίπτωση ενός απλώς αφηρημένου κινδύνου⁴⁸.

10. Κατά το δεύτερο στάδιο, και εφ' όσον κατά το πρώτο στάδιο η συμπεριφορά κριθεί ως κατ' αρχήν αξιόποινη⁴⁹, η στάθμιση ενδείκνυται, νόμιζω, να προχωρήσει στον δοκιμαστικό προσδιορισμό μιας ποινικής κυρώσεως, αναγκαίας και ικανής για την αντιμετώπιση της προβληματικής συμπεριφοράς, καθώς και στην εξέταση όλων των πιθανών επιπτώσεων που θα συνεπαγόταν η αντιμετώπιση της συμπεριφοράς με αυτήν την ποινική κύρωση. Πρόκειται, κατά κάποιο τρόπο, για μία «ανάλυση κόστους-ζημίας»⁵⁰, που θα μπορούσε να περιλάβει τα πιο κάτω μεγέθη :

— είδος και έκταση της ποινικής κυρώσεως · συνήθως το ενδιαφέρον του νομοθέτη εντοπίζεται στην ένταση της ποινικής κυρώσεως, που επιδιώκεται να είναι ανάλογη προς το προξενούμενο από τον δράστη κακό, μέσα στα πλαίσια μιάς δίκαιης ανταποδόσεως. Τούτο συμβαδίζει άλλωστε και με αντίστοιχο αίτημα της εποχής του Διαφωτισμού⁵¹. Λησμονούνται όμως έτσι

48. H. Otto, ανωτ. (σημ. 40), 56 και Em. Dolcini, ανωτ. (σημ. 40), 395

49. Ανάλογα κριτήρια προς αυτά που προτείνονται εδώ για το πρώτο στάδιο χρησιμοποιήσε και το δυτικογερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο για τον προσδιορισμό των προϋποθέσεων υπό τις οποίες επιβάλλεται (και όχι απλώς επιτρέπεται) από το Σύνταγμα στην Πολιτεία να παρεμβαίνει με ποινικές κυρώσεις προς προστασία των αγαθών και κοινωνικών αξιών («καθήκον προστασίας»: Schutzpflicht) : «Εάν, τότε και με ποίο περιεχόμενο επιβάλλεται από το Σύνταγμα η μορφοποίησή του (= του καθήκοντος προστασίας της Πολιτείας), εξαρτάται από το είδος, την εγγύτητα και την έκταση δυνατών κινδύνων, το είδος και την ιεραρχική θέση του έννομου αγαθού που προστατεύεται συνταγματικά καθώς και από τις ήδη υπάρχουσες ρυθμίσεις» : Απόφαση 6 από 8.8.1978 : Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 49 : 1979, 89-147 : 142 — πρβλ. επίσης και την ανωτέρω (σημ. 36) αναφερόμενη απόφαση του ίδιου δικαστηρίου για το πρόβλημα της αμβλώσεως, όπου προσδιορίζονται παρόμοια κριτήρια συνολικής σταθμίσεως και ποινικοποίησεως (σελ. 45).

50. Τη χρησιμοποίηση μιας τέτοιας αναλύσεως («cost-and-benefit-analysis») για τη λήψη αποφάσεως ως προς την εγκληματοποίηση/ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς είχε ήδη εισηγηθεί προ 20ετίας (αλλά χωρίς συγκεκριμένες προτάσεις εφαρμογής της) ο S.H. Kadish, The Crisis of Overcriminalization, εις : The Annals of the American Academy of Political and Social Science, τόμος 374 με γενικό θέμα «Combating Crime», σελ. 157-170 : 169 · βλ. τώρα και R.S. Frase, ανωτ. (σημ. 44), 444 επ.

51. C. Beccaria, Περί αδικημάτων και ποινών (κατά μτφρ. Αδ. Κοραή), Παρίσι 1823² (α' εκδ. ιταλ. έργου : 1764), κεφ. XXIII, σελ. 108 επ' πρβλ. α. 5 και 8 γαλλικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου 1789. Γενικότερα για την ωφελι-

και δεν τυγχάνουν εφαρμογής τρία ακόμη βασικά αιτήματα της ίδιας εποχής : να είναι δηλ. οι ποινές μεγαλύτερες από την ωφέλεια που προσδοκείται ή επιτυγχάνεται με την τέλεση του αδικήματος⁵², να έχουν αντιστοιχία με εκείνες που προβλέπονται για άλλα ανάλογα σε απαξία ή παρεμφερή στον τρόπο εκτελέσεως αδικήματα⁵³ και να προσδιορίζονται κατά το δυνατόν από τη φύση του αδικήματος⁵⁴ — π.χ. για τους παραβάτες της κυκλοφοριακής νομοθεσίας, η αφαίρεση της άδειας οδηγήσεως (προσωρινά ή οριστικά) ως κύρια ποινή⁵⁵.

— γενικοποροληπτική επίδραση από την παρέμβαση του ποινικού δικαίου λαμβάνεται εδώ υπ' όψη όχι τόσο η αρνητική πλευρά της γενικής προλήψεως (εκφοβισμός, παραδειγματισμός), όσο κυρίως η θετική της πλευρά, η έμμεση δηλ. διαπαιδαγώγηση των πολιτών στο υπάρχον σύστημα αξιών μέσα από τη δημιουργία προϋποθέσεων για εμπέδωση της εμπιστοσύνης

μιστική θεώρηση της ποινής από τους εκπροσώπους του Διαφωτισμού βλ: P. Ponce-la, L' empreinte de la philosophie utilitariste sur le droit pénal français, εις : M. Anguétel et al., La peine quel avenir ? Paris : CERF, 1983, 51-67 και H.L.A. Hart, Bentham and Beccaria, εις : του ίδιου, Essays on Bentham. Studies in Jurisprudence and Political Theory, Oxford : Clarendon Press, 1982, 40-52 : 45 επ. Πρβλ. επίσης το έργο που μνημονεύθηκε πιο πάνω του N. Ανδρουλάκη (σημ. 2), σελ. 28 επ και το δικό μου για την «Ποινική Καταστολή» (1985²), §§ 138 επ., 176 επ., σελ. 116 επ., 154 επ.

52. C. Beccaria, ανωτ. (σημ. 51), κεφ. XV, σελ. 64 : «Διὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ ποινὴ τὸν σκοπὸν τῆς, ἀρκεῖ νὰ ὑπερβάλλῃ τὴν ἀπὸ τὴν πράξιν τῆς κακίας ἐπιζομένην ὠφέλειαν, νὰ ἴναι βεβαία, καὶ ἀναπόφευκτος, καὶ νὰ στερεῦν τὸν ἔνοχον τῆς κακίας ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἤλπιζε κέρδος ἀπ' αὐτὴν». J. Bentham, Traités de législation civile et pénale με επιμ. Et Dumont, τ. II, Paris : 1820, μέρος III κεφ. II, σελ. 143 επ. Ενδιαφέρον είναι ότι και στην ελληνική νομοθεσία υπάρχουν περιπτώσεις αδικημάτων τα οποία τιμωρούνται με χρηματική ποινή π.χ. «μέχρι τοῦ δεκαπλασίου τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς κολασίμου πράξεως» (ἀ.2 του α.ν. 710/1945 «περὶ διώξεως καὶ τιμωρίας των παραβάσεων τῆς περι προστασίας του εθνικοῦ νομίματος νομοθεσίας καὶ των αγορανομικῶν αδικημάτων»).

53. Montesquieu, De l' esprit des lois, τ. I, Paris : Garnier (1927 · α' γαλλ. ἐκδ. 1748), βιβλ. VI κεφ. XVI, σελ. 87 κατὰ ἐνδεχόμενη ἐπίδραση ἀντίστοιχων σκέψεων του Thomas Morus στην «Ουτοπία» του (α' αγγλ. εκδ. 1517), στη μτφρ. Γ. Καραγιάννη, Αθήνα : Κάλβος, 1970, βιβλ. I, σελ. 37.

54. Montesquieu, ανωτ. (σημ. 53), βιβλ. XII κεφ. IV, σελ. 184 επ. : πρβλ. και I. Kant, ανωτ. (σημ. 6 : Die Metaphysik der Sitten), σελ. 454.

55. Έτσι π.χ. στη Γαλλία κατ' ἀ. 43-3.1 ΠοινΚ (τροποποίηση του ν. 75-624 της 11.7.1975).

Στη χώρα μας η αφαίρεση της άδειας οδηγήσεως προβλέπεται απλώς ως συμπληρωματικό διοικητικό μέτρο για την επιβολή του οποίου από 1.9.1983 ακολουθείται το «σύστημα ελέγχου συμπεριφοράς οδηγών μηχανοκινήτων οχημάτων» (point-system : ἀ. 103 επ., 108 ν. 614/1977 όπως ισχύει, και σχτ. Γπουργική Απόφαση 45618/1982 εις ΦΕΚ Β' 1072).

τους προς την έννομη τάξη και εθελούσια συμμόρφωσή τους προς τις επιταγές της⁵⁶. Εξετάζεται επομένως (εφ' όσον είναι εφικτό, και με εμπειρικό έλεγχο) εάν η ποινική τιμώρηση της προβληματικής συμπεριφοράς θα επενεργήσει ενισχυτικά στο σύστημα αυτό αξιών και θα βοηθήσει στη συνοχή μεταξύ των πολιτών ή μήπως αντίθετα θα προκαλέσει σε μερίδα του πληθυσμού, ακόμη και από οριακή άποψη (λόγω των συνεχών ποινικοποιήσεων) αντιδράσεις ικανές να θέσουν υπό αμφισβήτηση το κύρος της νέας διατάξεως και της έννομης τάξεως γενικότερα (π.χ. ποινικοποίηση απεργίας : ά. 40 § 3 του καταργημένου ν. 330/1976)· οπότε και πάλι ερωτάται εάν (και πώς) μπορούν να μετριασθούν αυτές οι αντιδράσεις (π.χ. «εκστρατεία ενημερώσεως της κοινής γνώμης»), εφ' όσον, βέβαια, τα κοινωνικοοικονομικά οφέλη από την απαγόρευση θα είναι εν πάση περιπτώσει σημαντικότερα από την τυχόν (κοινωνική) αντίδραση εναντίον της. Στο ίδιο πλαίσιο εξετάζεται εάν πρόκειται για συμπεριφορά ευρύτερα διαδεδομένη ή χωρίς άμεσα θύματα (π.χ. φοροδιαφυγή) της οποίας η εγκληματοποίηση/ποινικοποίηση θα συνεπαγόταν, άρα, αμφίβολα αποτελέσματα και θα έβλαπτε το κύρος της έννομης τάξεως. Τέλος ερευνώνται οι παρενέργειες που θα έχει η πιά πάνω ποινική απαγόρευση στη γενικότερη εγκληματικότητα — π.χ. εκτεταμένη ανάπτυξη μαύρης αγοράς (και επομένως αισχροκέρδεια, επαφή νομοταγών πολιτών με άτομα αμφίβολης ηθικής αρτιότητας) για τη διακίνηση απαγορευμένων ειδών ή υπηρεσιών, όπως δηλ. συνέβη στις Ην. Πολιτείες της Αμερικής κατά την εποχή της ποτοαπαγορεύσεως ή όπως συνέβαινε στη Γαλλία με την απαγόρευση διενέργειας εκτρώσεων από αναγνωρισμένα ιατρικά κέντρα⁵⁷.

— ειδικοπρόληπτική επίδραση από την παρέμβαση του ποινικού δικαίου· εξετάζονται προ πάντων τα αρνητικά επακόλουθα που θα έχει η ποινικοποίηση της προβληματικής συμπεριφοράς για τον δράστη και το περιβάλλον του, καθώς και το γενικότερο κοινωνικό και οικονομικό κόστος αυτών των συνεπειών (π.χ. σε περίπτωση εκτιμώμενης ποινής κατά της ελευθερίας : οικογενειακή αποδιοργάνωση και στέρηση της οικονομικής ζωής από τυχόν δραστήρια στελέχη της)⁵⁸. Επίσης ερευνάται το πρόβλημα μήπως η ποινικοποιούμενη συμπεριφορά παρουσιάζεται κυρίως σε κοινωνικές ομά-

56. H.-H. Jescheck, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil, Berlin : Duncker & Humblot, 1978³, § 8 Π. 3, σελ. 53 και Κ.Δ. Σπινέλλη, Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου, Αθήνα/Κομοτηνή : Α.Ν. Σάκουλας, 1982, σελ. 172 επ· πρβλ. Th. Vogler, ανωτ. (σημ. 11), σελ. 142-143.

57. Βλ. αναλυτικά για το ζήτημα αυτό : S.N. Frase, ανωτ. (σημ. 44), σελ. 444 επ.

58. Πρβλ. G. Kaiser, ανωτ. (σημ. 33), σελ. 588.

δες που μπορούν να γίνουν εύκολα αντικείμενο διακριτικής και άρα άνισης εφαρμογής του νόμου (π.χ. «περιθωριακοί») ή μήπως η συμπεριφορά αυτή αποτελεί απλή εκδήλωση μιας βιολογικής ή άλλης αρρυθμίας με εντελώς παροδικό χαρακτήρα (π.χ. κλοπές χρήσεως μηχανοκινήτων μεταφορικών μέσων από ανήλικους⁵⁹).

— κρατική «ικανότητα απορροφήσεως»⁶⁰ ερωτάται εάν τα όργανα του ποινικού συστήματος (αστυνομικές, εισαγγελικές, δικαστικές και σωφρονιστικές αρχές) έχουν τη δυνατότητα και την προθυμία (και από οριακή άποψη) ν' ανταποκριθούν στα προβλήματα εφαρμογής που θα θέσει η νέα ποινική απαγόρευση, εάν θα υπάρξουν πρόσθετα έξοδα (π.χ. για υπερωρίες) ή και εάν θα παραστεί ανάγκη αυξήσεως του υπάρχοντος προσωπικού, οπότε τίθεται παράλληλο θέμα εξευρέσεως των απαραίτητων κονδυλίων και εκτιμήσεως του ζητήματος μήπως τα χρήματα αυτά θα μπορούσαν ν' αξιοποιηθούν για την πρόληψη της προβληματικής συμπεριφοράς (π.χ. καλύτερη χάραξη δρόμων και οδόστρωση προς αποφυγή τροχαίων ατυχημάτων)· ακόμη εξετάζεται εάν ο διατιθέμενος εξοπλισμός είναι πρόσφορος για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της απαγορευόμενης συμπεριφοράς (π.χ. ηλεκτρονικοί υπολογιστές για τον έλεγχο της φοροδιαφυγής⁶¹) και εάν υπάρχει ανάγκη συνεργασίας προς επίτευξη των σκοπών της υπό κατάρτιση διατάξεως με ιδιωτικές οργανώσεις (π.χ. οργανώσεις προστασίας καταναλωτών), άλλες κρατικές υπηρεσίες (οπότε ανακύπτει θέμα ορθολογικού συντονισμού των ενεργειών τους) και με αντίστοιχες υπηρεσίες της αλλοδαπής ή διεθνών/διακρατικών οργανισμών.

— *συμμόρφωση με το Σύνταγμα και με υπέρτερους τυπικά νόμους*

59. Από εμπειρικές έρευνες προέκυψε π.χ. ότι κατά ένα ποσοστό 87 % τα οχήματα που είχαν κλέψει 753 ανήλικοι 14-20 ετών χρησιμοποιήθηκαν απλώς για περίπατο και ότι σε διάστημα 10 ετών τα 2/3 (83,6 %) από το σύνολο των ανηλικών αυτών δεν διέπραξαν άλλες αξιόποινες πράξεις: Fr. Schultenburg, *Minderjährige als Täter von Kraftfahrzeug-Diebstahl und Kraftfahrzeug-Mißbrauch*, Berlin: Duncker, & Humblot, 1973.

60. «Capacité d' absorption de l' appareil de contrôle», «capacity of the law enforcement machinery» — βλ. Helsinki Institute for Crime Prevention and Control, *Effective, Rational and Humane Criminal Justice* (Report of the European Seminar held in Helsinki, Finland, 31 May-3 June 1984), Helsinki 1984, 3, 20. (αριθμ. 10) όπου και ενδιαφέρουσες προτάσεις για μεγαλύτερο εξορθολογισμό των ευρωπαϊκών ποινικών συστημάτων (για την Ελλάδα βλ. και σχτ. εισήγηση του Κωνστ. Βουγιούκα στις σελ. 227-232). Για το ίδιο θέμα βλ. και M. Delmas-Marty, *Pour des principes directeurs de législation pénale*, εις: *Revue de Science criminelle*, 1985, 225-229: 228.

61. Βλ. σχτ. ειδησεογραφία για τη χώρα μας στην εφημ. «Το Βήμα» της 1.9.1985, σελ. 41.

εξετάζεται μήπως ή νέα διάταξη έρχεται σε αντίθεση με διατάξεις του Συντάγματος τόσο από την πλευρά των τυχόν αοριστιών της (ά. 7 § 1 Συντ.)⁶² και του είδους των απαγορεύσεων που επιβάλλει (π.χ. υπέρμετρη δέσμευση του δικαιώματος ελεύθερης κινήσεως στη χώρα [ά. 5 Συντ.] από τη διάταξη 408 ΠοινΚ περί «αλητείας»), όσο και από την πλευρά των προβλεπόμενων ποινικών κυρώσεων και των σκοπών που αυτές εξυπηρετούν (πρβλ. α. 7 § 2, 3 Συντ)⁶³ και των δικαιοδοτικών οργάνων (ά. 96 Συντ.). Επίσης ερευνάται μήπως η εισαγόμενη διάταξη έρχεται σε αντίθεση με διεθνείς συμβάσεις που ισχύουν ως εσωτερικό δικαιο ή με άλλους γενικά παραδεχόμενους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, διότι οι κανόνες αυτοί και οι συμβάσεις έχουν επαυξημένη τυπική ισχύ κατ' ά. 28 § 1 Συντ. (π.χ. η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου : ν. 2329/1953

62. Πρβλ. πρόχειρα και Π.Α. Παπαδάτου, Γενικές αρχές της σύγχρονης ορθολογικής και ανθρωπιστικής αντεγκληματικής πολιτικής, τ. Π, Αθήνα 1977, σελ. 207 επ. Υπό το πρίσμα αυτό κηρύχθηκε αντισυνταγματική και έπαυσε να ισχύει η διάταξη του ά. 603 ιταλΠοινΚ περί υποδουλώσεως («*plagio*»), κατά την οποία «όποιος υποβάλλει ένα πρόσωπο στην εξουσία του κατά τρόπο ώστε να το περιορίζει σε κατάσταση πλήρους υποταγής, τιμωρείται με ποινή εγκλεισμού πέντε έως είκοσι ετών». Η διάταξη αυτή θεωρήθηκε δηλ. ότι δεν παρουσιάζει λογική συνάφεια και νοητό περιεχόμενο και ότι επομένως οδηγεί σε προφανείς αυθαιρεσίες κατά την εφαρμογή της επί συγκεκριμένων περιπτώσεων. Το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ιταλίας θεώρησε μάλιστα ότι ο νομοθέτης κατά την περιγραφή της νομοτυπικής υποστάσεως του εγκλήματος πρέπει να περιορίζεται σε εμπειρικά αποδεικνυόμενα γεγονότα (*principio di tassatività*): Απόφαση 96 της 9.4/8.6.1981 εις: *Rivista italiana di diritto e procedura penale*, 24: 1981, 1147-1166. Επίσης στο ελληνικό ποινικό δικαιο ως αντισυνταγματική λόγω αοριστίας θα μπορούσε να θεωρηθεί η διάταξη του ά. 100 § 1.β (σε συνδυασμό με εκείνη του α. 102) του Τελωνειακού Κώδικα (ν. 1165/1918, όπως ισχύει) έτσι: Ι.Ε. Μανωλεδάκης, Το άρθρο 7 § 1 του Συντάγματος και οι ποινικοί νόμοι, ΠοινΧρ ΛΓ' 1983, 865-877: 871 αλλά και ΠλημΘεσ 568/1970, ΠοινΧρ Κ' 1970, 806, όπου η διάταξη κρίθηκε — όχι ορθά κατά τη γνώμη μου· βλ. σχτ. αναπτύξεις στην εργασία μου για τα «Οικονομικά Εγκλήματα» (1982), σελ. 215 επ.—αντισυνταγματική.

63. Πρβλ. Α. Μαργαρίτη/Ν. Παρασκευόπουλου, Θεωρία της Ποινής, Θεσσαλονίκη: Αφοί Σάκουλα, 1984, σελ. 95 επ. Ετέθη έτσι κατά καιρούς υπό αμφισβήτηση η συνταγματικότητα της ποινής του ισόβιου εγκλεισμού: Στην Ιταλία η ποινή αυτή δεν θεωρήθηκε ως αντισυνταγματική: απόφ. ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου από 22.11.1974, εις *Giurisprudenza Italiana*, 1975, I, 577-578, ενώ στη Δυτ. Γερμανία κρίθηκε ότι η επιβολή της δεν πρέπει ν' αποκλείει κάθε ελπίδα του κατόδικου για απελευθέρωσή του, διότι αυτό θα ερχόταν σε αντίθεση με τη συνταγματική αρχή περί προστασίας της αξίας του ανθρώπου: απόφ. Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου από 21.6.1977, εις: *Neue Juristische Wochenschrift*, 1977, 1525-1534: 1526. Επίσης το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάσισε ότι η απ' ευθείας μετατροπή της απλήρωτης χρηματικής ποινής σε φυλάκιση είναι αντισυνταγματική, λόγω προσβολής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως καταδικών με διαφορετικό οικονομικό επίπεδο: απόφ. από 21.11.1979 εις: *Giurisprudenza Italiana*, 1980, I, 1822-1827.

και ν.δ. 53/1974, στην οποία περιέχονται και διατάξεις ποινικού χαρακτήρα⁶⁴).

11. Εφ' όσον ήδη η προβληματική συμπεριφορά κριθεί ότι είναι αναγκαίο, σύμφωνα με τα πιο πάνω κριτήρια, που θα εκτιμηθούν βέβαια συνολικά, να αντιμετωπισθεί με ποινικές κυρώσεις⁶⁵ (και όχι με κάποιο άλλο τρόπο), σκόπιμο θα ήταν να ληφθούν υπ' όψη και ορισμένα άλλα ζητήματα νομοτεχνικής φύσεως, ώστε να διευκολυνθεί η απρόσκοπτη εφαρμογή της νέας διατάξεως. Χρήσιμο είναι, έτσι, να εξετασθεί εάν η εισαγόμενη διάταξη περιέχει καθ' εαυτήν αντιφάσεις ή έρχεται σε αντίθεση με άλλες διατάξεις της νομοθεσίας, οπότε δημιουργείται κίνδυνος συγχύσεως και αποτελεσματικότητας (π.χ. ενώ κατ' ά. 71 § 2 ΠοινΚ η εισαγωγή σε θε-

64. Βλ. ανάλυση του τρόπου με τον οποίο ερμηνεύονται και εφαρμόζονται οι διατάξεις αυτές εις : P. van Dijk/C.J.H. van Hoof, Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Deventer (Netherlands) : Kluwer Law and Taxation, 1984, ιδίως σελ. 184 επ.

65. Πρβλ. R. Maurach/H. Zippf, Strafrecht. Allgemeiner Teil, 1, Heidelberg : C.F. Müller, 1983⁶, § 13.Π.9 επ., σελ. 160 επ. και, σε πιο προωθημένο επίπεδο, Al. Baratta, Criminologia critica e critica del diritto penale, Bologna : Mulino, 1982, 202 επ. («per una strategia politico-criminale radicalmente alternativa»). Η αρχή της αναγκαιότητας θα πρέπει επομένως να νοηθεί εδώ κάπως ευρύτερα, να περιλάβει δηλ. ως σημεία αναφοράς όχι μόνο τη βλαπτικότητα της συμπεριφοράς καθ' εαυτήν και τη μη ύπαρξη άλλων ηπιότερων μέσων (εκτός της ποινής) για την αντιμετώπισή της, αλλά και όλους του παράγοντες που επιδρούν, θετικά ή αρνητικά, στη λήψη της αποφάσεως για την εγκληματοποίηση/ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς (π.χ. ευρύτητα διαδόσεώς της). Είναι πάντως φανερό ότι οι άλλοι αυτοί παράγοντες, από τη φύση τους και από τον τρόπο με τον οποίο προτείνεται να λαμβάνονται υπ' όψη (ανωτ. § 10), οδηγούν όχι σε διεύρυνση του κύκλου των αξιόποινων πράξεων πέρα από εκείνες που σχετίζονται με τον βασικό πυρήνα των κοινωνικών αξιών και που θα δικαιολογούσαν, άρα, μία παρέμβαση του ποινικού νομοθέτη, αλλά μόνο στην ενδεχόμενη περιστολή του κύκλου αυτού υπέρ μιας αντίστοιχης επαυξήσεως των δυνατοτήτων για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας («pro libertate»). Για την παραδοσιακή (στενή) έννοια των αρχών της αναγκαιότητας-επικουρικότητας και της αναλογίας, όπως αυτές απορρέουν από τη γενικότερη αρχή της απαγορεύσεως της υπερβολής βλ. π.χ. τις αναπτύξεις στην εργασία μου για τα «Οικονομικά Εγκλήματα» (1982) και τις εκεί παραπομπές σε εργασίες των : M. Βροντάκη, N. Ανδρουλάκη (βλ. ήδη και του ίδιου, ανωτ. [σημ. 2], σελ. 40 επ), Γ.Α. Μαγκάκη/Δ.Δ. Σπινέλλη, κ.ά. Από τη νεότερη σχτ. αλλοδαπή βιβλιογραφία γύρω απή την αρχή της αναλογίας lato sensu (που συνήθως ταυτίζεται με την αρχή της απαγορεύσεως της υπερβολής), βλ. ιδίως L. Hirschberg, Der Grundsatz der Verhältnismäßigkeit, Göttingen : O. Schwarz, 1981· Fr. Schnapp, Die Verhältnismäßigkeit des Grundrechtseingriffs, περ. Juristische Schulung, 23 : 1983, 850-855· J.-D. Bae, Der Grundsatz der Verhältnismäßigkeit im Maßregelrecht des StGB, Frankfurt a.M : Lang, 1985· W. Degener, Grundsatz der Verhältnismäßigkeit und strafprozessuale Zwangsnahmen, Berlin : Duncker & Humblot, 1985.

ραπευτικό κατάστημα αλκοολικών και τοξικομανών προβλέπεται για μετά την απότιση της ποινής, κατ' ά. 14 § 4 ν.δ. 743/1970 προβλέπεται το αντίθετο· πρβλ. και ά. 37 ν. 1366/1983), εάν είναι λιτά, κατανοητά και ορθολογικά διατυπωμένη και εάν λαμβάνει υπ' όψη της όλες τις βασικές περιπτώσεις που χρειάζονται αντιμετώπιση και μόνον αυτές (ως παραδείγματα ατυχών νόμων που υπέστησαν απαράδεκτη διαστολή στην ερμηνεία του περιεχομένου τους θα μπορούσαν ν' αναφερθούν οι διατάξεις για κλοπή χρήσεως μεταφορικού μέσου [ά. 374α ΠοινΚ] ⁶⁶, για περιύβριση αρχής [ά. 181 ΠοινΚ] ⁶⁷ και για αντιμετώπιση του λεγόμενου «τεντυμπούσμου» [ν.δ. 4000/1959 ⁶⁸, που καταργήθηκε ήδη από το ά. 12 ν. 1366/1983 και αντικαταστάθηκε με το ά. 308 α ΠοινΚ]). Τέλος, σημασία για την άκώλυτη εμπέδωση και εφαρμογή της νέας διατάξεως έχει η συστηματική της τοποθέτηση μέσα στην όλη νομοθεσία, εάν δηλ. θ' αποτελέσει μέρος των ειδικών ποινικών νόμων ή εάν θα ενταχθεί στον Ποινικό Κώδικα είτε εξ ολοκλήρου (πρβλ. τις νεοεισαχθείσες [28-3-1980] §§ 324 επ. γερμ.ΠοινΚ για την προστασία του περιβάλλοντος) είτε εν μέρει (διάταξη «εν λευκώ», π.χ. ά. 398 ΠοινΚ για τη χρεωκοπία) ⁶⁹, καθώς επίσης και εάν μπορεί να εξυπηρετηθεί από τις υπάρχουσες δικονομικές ρυθμίσεις.

12. Τα πιο πάνω κριτήρια εγκληματοποίησης/ποινικοποίησης (αλλά και αντίστροφα : απεγκληματοποίησης/αποποινικοποίησης) είναι, πιστεύω, χρήσιμα όχι μόνο για την αξιολόγηση νεοεμφανιζομένων μορφών προβληματικής συμπεριφοράς αλλά και για την κριτική εκτίμηση (και παραμερισμό) ήδη ποινικοποιημένων μορφών συμπεριφοράς, οι οποίες είτε δεν ανταποκρίνονται στη συστατική έννοια της αξιόποινης πράξεως, είτε έπαυσαν να έχουν οποιαδήποτε σημασία για τη νομική πράξη, εάν ποτέ είχαν (π.χ.

66. Ν. Ανδρουλάκης, Ζητήματα εκ του άρθρου 374α ΠΚ, ΠοινΧρ. ΙΣΤ' 1966, 513-528, 577-592 (και σε αυτοτελή επαυξημένη μορφή, 1967).

67. Ν. Ανδρουλάκης, Η αυθεντία της εξουσίας και το έγκλημα της «περιύβρισεως της αρχής», ΝοΒ 25:1977, 865-882 και 1105-1124 (και σε αυτοτελή επαυξημένη μορφή με τίτλο «Αυθεντία και Περιύβριση» στη σειρά «Ποινικά», αρ. 1, Αθήναι : Α.Ν. Σάκουλας, 1978).

68. Ι.Μ. Δασκαλοπούλου, Προσδιορισμός των ορίων εφαρμογής του ν.δ. 4000/1959 και η έννοια της ιδιαζούσης θρασύτητος, ΠοινΧρ. ΙΣΤ' 1966, 252-255 : 252 επ· Ι. Μανωλεδάκης, Παρατηρήσεις στο βούλευμα ΣυμβΠλημ. Σπάρτης 8/1972, Αρμεν. 26 : 1972, 555-557· Α.Χ. Μαργαρίτη, Το ν.δ. 4000/1959, η θεωρία και η νομολογία, περ. «Αρμενόπουλος» 34 : 1980, 850-856.

69. Για τα προβλήματα αυτά από τη συστηματική τοποθέτηση μιας ποινικής διατάξεως πρβλ. τα όσα αναφέρονται στο έργο μου για τα «Οικονομικά Εγκλήματα» (1982) σελ. 204 επ., 237 επ.

ά. 323 ΠοινΚ για την εμπορία δούλων ή μεταφορά «ανδραπόδων» [!] και, βέβαια, ά. 316-321 για τη μονομαχία). Μία τέτοια αποκάθαρση του ποινικού μας δικαίου⁷⁰ από τα απολιθώματα και τα ξένα σώματα που το περιβάλλουν και που έρχονται σε ευθεία αντίθεση προς τις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογίας (πρβλ. ανωτ. σημ. 65) είναι, όπως ορθά υποστηρίχθηκε, ενέργεια επιβαλλόμενη και de lege lata από το Κράτος Δικαίου που καθιερώνει το Συνταγμα μας⁷¹.

III. Μορφές αποκλιμακώσεως της ποινικής καταστολής

13. Η αποκλιμάκωση, όμως, της ποινικής καταστολής δεν μπορεί βέβαια να γίνει χωρίς τη δημιουργία κάποιων εναλλακτικών λύσεων ή την ενίσχυση άλλων μορφών κοινωνικού ελέγχου⁷², εκεί όπου αυτό είναι ακόμη αναγκαίο. Είναι δηλ. φανερό ότι μιά μορφή συμπεριφοράς⁷³ είτε επισύρει (πλέον) τη νομική και κοινωνική αναγνώριση (π.χ. χρήση αντισυλληπτικών μεθόδων), είτε είναι κοινωνικά αξιόμημπτη αλλά νομικά αναγνωρισμένη (π.χ. ομοφυλοφιλία μεταξύ ενηλίκων), είτε θεωρείται ως κοινωνικά και νομικά αξιόμημπτη, αλλά χωρίς ανάγκη προσφυγής (εν όλω ή εν μέρει) σε μέσα και διαδικασίες του ποινικού δικαίου (π.χ. μοιχεία, που καταργήθηκε ως αξιόποινη πράξη με το ά. 6. ν. 1272/1982, αλλά θεωρείται ως μαχητό τεκμήριο ισχυρού κλονισμού της έγγαμης σχέσεως και άρα, έμμεσα, ως λόγος διαζυγίου κατ' ά. 1439 § 2 ΑΚ όπως ισχύει μετά τη διαμόρφωσή του από το α. 16 ν. 1329/1983). Για την ποινική καταστολή στα τρία επίπεδά της, δηλ. το νομοθετικό (απειλή ποινής), το δικαστικό (κα-

70. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν ακόμη και τώρα οι αντίστοιχες προτάσεις του Peters στο Συνέδριο Γερμανών Ποινικολόγων 1965 για «αποκάθαρση» του ειδικού μέρους γερμ ΠοινΚ από μη αναγκαίες για την έννομη τάξη διατάξεις του — βλ. K. P e t e r s, Beschränkung der Tatbestände im Besonderen Teil, ZStW 77 : 1965, 470-505.

71. Ν. Α ν δ ρ ο υ λ ά κ η ς, ανωτ. (σημ. 2), σελ. 55. Την άποψη ότι η αρχή της αναγκαιότητας αποτελεί επιταγή του Κράτους Δικαίου έχει διατυπώσει επανειλημμένα και το δυτικογερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (π.χ. αποφάσεις 34 από 7.4.1964, BVerfGE 17 : 1965, 306-319 : 313 επ. και 18 από 9.3.1971, BVerfGE 30 : 1971, 250-272 : 263 επ), αν και στην πράξη ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων από τη σκοπιά αυτή κρίνεται ως ιδιαίτερα χαλαρός : H. M a s s e n, Die Freiheit des Bürgers in einer Zeit ausufernder Gesetzgebung, Neue Juristische Wochenschrift, 32 : 1979, 1473-1478 : 1475 και σημ. 22-26.

72. Για την έννοια και τα είδη του κοινωνικού ελέγχου πρβλ. Conseil de l' Europe, ανωτ. (σημ. 12), σελ. 30 επ., 58, 165 και Κ.Δ. Σ π ι ν έ λ λ η, ανωτ. (σημ. 56), σελ. 61 επ., 116 επ.

73. Για όσα ακολουθούν πρβλ. Conseil de l' Europe, ανωτ. (σημ. 12), σελ. 15 επ., 85 επ και G. A r z t, Probleme der Kriminalisierung und Entkriminalisierung sozialschädlicher Verhaltens, εις : Kriminalistik 1981, 117-122 : 119.

τάγνωση ποινής) και το σωφρονιστικό (εκτέλεση ποινής)⁷⁴, το πρόβλημα της αποκλιμακώσεως εντοπίζεται βέβαια προ πάντων στην τρίτη περίπτωση συμπεριφοράς. Εδώ οι δυνατότητες αντιδράσεως της έννομης τάξεως θα μπορούσαν να σχηματοποιηθούν ως εξής⁷⁵:

14. Απεγκληματοποίηση *de jure*, δηλ. νομοθετική ενέργεια με την οποία καθίσταται ποινικά αδιάφορη μία προηγουμένως αξιόποινη μορφή συμπεριφοράς. Η νομοθετική αυτή ενέργεια μπορεί βέβαια να έχει απλώς σχετικό χαρακτήρα, να περιορίζει δηλ. την έκταση του αξιοποιίνου (όπως συνέβη π.χ. με το αδίκημα της αμβλώσεως σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες⁷⁶). Επίσης μπορεί να καταργεί μεν την ποινική πρόβλεψη, αλλά ν' αναθέτει σε άλλους φορείς τον (πειθαρχικό) έλεγχο της προβληματικής συμπεριφοράς (π.χ. μετά τη θέσπιση του κανονισμού λειτουργίας επιβατηγών αυτοκινήτων δημόσιας χρήσεως [π.δ. 532/1983 για την περιοχή Αθηνών-Πειραιώς-Περιχώρων] ή άρνηση μισθώσεως οδηγού ταξί αποτελεί πλέον αντικείμενο δικαιοδοσίας ειδικών Πειθαρχικών Συμβουλίων της κάθε νομαρχίας, και όχι των Μονομελών Πλημμελειοδικείων, όπως προηγουμένως: ά. 25 περ. γ' ν. 1437/1984, με το οποίο καταργήθηκε το ά. 26 ν. 588/1977) ή σε άλλο θεσμοθετημένο όργανο (π.χ. στη Γαλλία κατά τον ν. 75-4 της 3-1-1975 αρμόδιες για τη διευθέτηση προβλημάτων που δημιουργούνται από την έκδοση ακάλυπτων επιταγών [με δικαίωμα επιβολής εξωποινικών κυρώσεων] είναι κατ' αρχήν οι πληρώτριες τράπεζες⁷⁷), ή, ακόμη, μπο-

74. Για τα τρία αυτά επίπεδα της ποινικής καταστολής βλ. το ομώνυμο έργο μου, 1985², σελ. 5.

75. Για τον προσδιορισμό των εννοιών που ακολουθούν ελήφθησαν υπ' όψη, αν και όχι δεσμευτικά, οι σχτ. αναπτύξεις στην έκδοση του *Conseil de l'Europe*, ανωτ. (σημ. 12), σελ. 13 επ. και του *G. Levasseur*, ανωτ. (σημ. 18), σελ. 56 επ. Επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σχετική ταξινόμηση του Naucke. Σύμφωνα με αυτήν διακρίνονται η διακηρυκτική (καθαρή) μορφή απεγκληματοποίησης, όπου το έγκλημα και η ποινή καταργούνται χωρίς υποκατάσταση (π.χ. πρόκληση σε μονομαχία κατά το γερμ ΠουΔ), η επιφανειακή μορφή, όπου διατηρούνται άλλες μορφές νομικών κυρώσεων εκτός της ποινής (π.χ. μέτρα ασφαλείας, αστικές κυρώσεις) και η πραγματική μορφή απεγκληματοποίησης, όπου η προβληματική συμπεριφορά απονομικοποιείται και η αντιμετώπισή της επαφίεται στον (άτυπο) κοινωνικό έλεγχο: *W. Naucke, Über deklaratorische, scheinbare und wirkliche Entkriminalisierung*, εις: *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, 1984, 199-217.

76. Πρβλ §§ 218 επ. γερμΠοινΚ όπως θεσπίσθηκαν με τον ν. της 18.5.1976 και α. 317 γαλλΠοινΚ με τον ν. 75-17 της 17.1.1975, ως επακόλουθο των αντίστοιχων αποφάσεων Συνταγματικών Δικαστηρίων που αναφέρθηκαν πιο πάνω (ανωτ. σημ. 36). Υπό αντίστοιχο πνεύμα συντάχθηκε πρόσφατα και στη χώρα μας προσχέδιο νόμου για τις αμβλώσεις, του οποίου το κείμενο δημοσιεύθηκε στην εφημ. «Ελευθεροτυπία» της 3-10-1985, σελ. 3.

77. Βλ. αναλυτικά: *A. Decocq, Chronique législative*, εις: *Revue de Science*

ρεί να υποβιβάζει την προβληματική συμπεριφορά στο επίπεδο εξωεργληματικού παραπτώματος, όπως συνέβη π.χ. στη Δυτ. Γερμανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία με την εισαγωγή της κατηγορίας των «παραβάσεων τάξεως» ή «διοικητικών αδικημάτων» στη θέση εκείνης των πταισμάτων (γερμ. ν. της 24.5.1968 στη διατύπωσή του της 2.1.1975, πορτογαλ. ν. 232 της 24.7.1979 και ήδη ν. 433 της 27.10.1982, ιταλ. ν. 689 της 24.11.1981⁷⁸). Για τη χώρα μας, οι δυνατότητες και η έκταση μιάς τέτοιας ευρύτερης απεγκληματοποίησεως de jure των πταισμάτων, εφ' όσον κριθεί ότι χρειάζεται να αντιμετωπίζονται όχι με διοικητικές, αλλά με (οιονεί) ποινικές κυρώσεις, προσδιορίζονται και περιορίζονται από τα ά. 8⁷⁹ και 96 § 2 Συντ. Ιδίως κατά την τελευταία αυτή διάταξη ο νομοθέτης έχει την ευχέρεια ν' αναθέσει σε αρχές που ασκούν αστυνομικά καθήκοντα την εκδίκαση παραβάσεων τιμωρουμένων με πρόστιμο, οι δε αποφάσεις των αρχών αυτών υπόκεινται σε έφεση (με ανασταλτική δύναμη) ενώπιον του αρμοδίου τακτικού δικαστηρίου (πταισματοδικείου). Τις λεπτομέρειες του θεσμού αυτού ρυθμίζει το

criminelle, 1975, 730-732: Conseil de l'Europe, ανωτ. (σημ. 12), σελ. 209 επ και G. L e y a s s e u r, ανωτ. (σημ. 18), σελ. 54. Ορισμένα ενδιαφέροντα μέτρα προς την ίδια κατεύθυνση θεσπίσθηκαν πρόσφατα με απόφαση της Τράπεζας της Ελλάδος, όπως π.χ. η δυνατότητα δημιουργίας στον τρεχούμενο λογαριασμό ενός χρεωστικού υπολοίπου μέχρι ύψους 50 χιλ. δρχ. με το οποίο θα μπορούν να καλύπτονται υπό μορφή έντοκου τραπεζικού δακείου οι τυχόν ανάλυπτες επιταγές του εκδότη τους (βλ. σχτ. ειδησεογραφία στον ημερήσιο τύπο της 7.12.1984).

78. Για την ερμηνεία των νόμων αυτών βλ. αντίστοιχα E. G ö h l e r / (H. Buddendiek), Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. Kurz-Kommentar, München: C.H. Beck 1984⁷ και ήδη Α. Ψ α ρ ό δ α - Μ π ε ν ά κ η, Ο νέος Γερμανικός Νόμος περί παραβάσεων τάξεως της 1.10.1968, ΠρωΧρΚ' 1970, 74-75, 158-159 (σημειώνεται ότι οι παραβάσεις τάξεως είχαν εισαχθεί στη δυτικογερμανική νομοθεσία ως θεσμός από το 1949)· M. M a i a, G o n ç a l v e s, Código Penal Português, Coimbra: Almedina, 1984, σελ. 553 επ.· Em. D o l c i n i e t a l. (επιμ.), Commentario delle «Modifiche al sistema penale», Milano: Ipsoa Informatica, 1982· V. M a n z i n i / P. N u v o l o n e, La legge di depenalizzazione (Apendice al terzo volume del Trattato di Diritto Penale Italiano), Torino: UTET, 1984, βλ. επίσης, εξ αφορμής των νόμων αυτών, τις σχτ. αναπτύξεις του C.A. P a l i e r o, Probleme der Entkriminalisierung in Italien, ZStW 94: 1982, 404-432, του Jorge de F i g u e i r e d o D i a s, Vom Verwaltungsstrafrecht zum Nebenstrafrecht. Eine Betrachtung im Lichte der neuen portugiesischen Rechtsordnung, εις: Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck, 1ος ημίτομος, Berlin: Duncker & Humblot, 1985, 79-103 και κυρίως το θεμελιώδες έργο του H. M a t t e s: Untersuchungen zur Lehre von den Ordnungswidrigkeiten, Berlin: Duncker & Humblot, 1ος ημίτομος: Geschichte und Rechtsvergleichung, 1977, 2ος ημίτομος: Geltendes Recht und Kritik, 1982.

79. Πρόκειται για τη γνωστή συνταγματική διάταξη περί «φυσικού δικαστή». Για την ερμηνεία της κατά το ισχύον Σύνταγμα πρβλ. Χρ. Δ έ δ ε, Αι ποινικά διατάξεις του Συντάγματος, περ. «Το Σύνταγμα» Α' 1975, 472-482: 477 επ.

ν.δ. 805/1971 «περί πταισματοικών παραβάσεων βεβαιουμένων παρά των αστυνομικών οργάνων». Η εμπρόθεσμη πληρωμή του επιβληθέντος προστίμου αποκλείει την ποινική δίωξη και τις συναφείς με αυτήν μειωτικές για το άτομο συνέπειες. Πρέπει να ομολογηθεί ότι η έως τώρα πρακτική εφαρμογή του θεσμού αυτού, κυρίως στον χώρο των κυκλοφοριακών παραβάσεων (ά. 105 § 4 ν. 614/1977) υπήρξε ικανοποιητική⁸⁰ και συνέβαλε στην αποσυμφόρηση του δικαστηριακού έργου, χωρίς να οδηγήσει συγχρόνως σε αυθαιρεσίες. Όστε βάσιμα τίθεται το ερώτημα, μήπως θα μπορούσε να υπάρξει διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του θεσμού και σε άλλες κατηγορίες πταισμάτων, που τιμωρούνται όμως επί πλέον με κράτηση⁸¹, ή και πλημμελημάτων που από τη φύση τους επιβάλλεται να έχουν πταισματοική μορφή (π.χ. μικροπαραβάσεις του αγορανομικού κώδικα και της πολεοδομικής νομοθεσίας, καθυστέρηση πληρωμής ασφαλιστικών εισφορών κατά τον α.ν. 86/1967 κ.ο.κ.)⁸².

15. *Απεγκληματοποίηση de facto*, δηλ. μη εφαρμογή ποινικοποιητικών διατάξεων του νόμου από τα αρμόδια όργανα του ποινικού συστήματος. Μιά τέτοια επίδειξη ανοχής από τις αρχές αφορά βέβαια, προ πάντων, σε μειωμένης απαξίας παραβάσεις⁸³ (π.χ. μικροκλοπές) και εξαρτάται σημαν-

80. Βλ. ωστόσο και σχτ. προτάσεις για βελτίωση της (προϊσχύσασας) κυκλοφοριακής νομοθεσίας (ν.δ. 4233/1962), με μετατροπή των πταισματοικών ποινών σε διοικητικές κυρώσεις, από την Α. Ψ α ρ ο ύ δ α - Μ π ε ν ά κ η, *Εγκλήματα και παραβάσεις τάξεως. Καθιέρωσις του συστήματος των παραβάσεων τάξεως εις την ελληνικήν νομοθεσίαν, ιδίαν την κυκλοφοριακήν*, ΠoinXp. IZ' 1967, 65-81 : 76 επ.

81. Από το γράμμα του ισχύοντος νόμου δεν προκύπτει δυνατότητα διεύρυνσεως του θεσμού εκ του α' 96 § 2 Συντ. και στην κατηγορία αυτή των πταισμάτων : Γνμδ Εισαγγ. Ιωαννίνων 1050/1965, ΠoinXp ΙΕ' 1965, 314-315.

82. Τους λόγους που συνηγορούν για την καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό είχε εκθέσει με ενάργεια το δυτικογερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο κατά το 1958, οπότε είχε θεθεί θέμα εάν είναι σύμφωνος προς το ά. 92 Θεμελιώδου Νόμου («η δικαστική εξουσία είναι ανατεθειμένη στους δικαστές») νόμος-πλαίσιο που παρείχε τη δυνατότητα στις διοικητικές αρχές ν' αντιμετωπίζουν τα μικροπαραπτώματα με «οικονομική κύρωση» (Geldbuße). Το δικαστήριο αποφάνθηκε : «Η διαδικασία επιβολής οικονομικής κυρώσεως δεν είναι διαδικασία επιβολής ποινής. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες σημειώθηκε μια εξέλιξη, σύμφωνα με την οποία από τον κύκλο των ποινικών νομοτυπικών υποστάσεων αποχωρίσθηκαν περιπτώσεις με μικρή μόνο σημασία ως προς τον άδικο χαρακτήρα τους και ανατέθηκε η δίωξη τους ως υποθέσεων απλού «διοικητικού αδικού» στις διοικητικές αρχές (με νομικό έλεγχο από τα δικαστήρια). Ο πολίτης προστατεύεται έτσι από το άγχος ενός στίγματος ποινικής δικαστηριακής αποφάσεως για πράξη η οποία κατά τις γενικές κοινωνικές αντιλήψεις δεν ισχύει ως εγκληματικά αξιόποινη [και] της οποίας η απαγόρευση συχνά δεν είναι καν γνωστή σε ευρύτερους κύκλους [πολιτών] . . . » : Απόφαση 24 από 14.10.1958, BVerfGE 8 : 1959, 197-221 : 207.

83. Στην αλλοδαπή για την υποδήλωση των περιπτώσεων αυτών, καθώς και όσων

τικά από τη διακριτική ευχέρεια που τους παρέχει ο νόμος (αρχή της σκοπιμότητας⁸⁴). Οπωσδήποτε στη χώρα μας η διακριτική αυτή ευχέρεια είναι ιδιαίτερα περιορισμένη στις πρώτες φάσεις της διαδικασίας και διευρύνεται κάπως μόνο στο δικαστικό επίπεδο⁸⁵, με φυσικό επακόλουθο την αδικαιολόγητη υπερφόρτωση των δικαστικών λειτουργιών.

Βλ. ά. 37 ΚΠοινΔ ως προς την υποχρέωση των ανακριτικών κ.λπ. υπαλλήλων για ανακοίνωση «αμελλητί» προς τον εισαγγελέα αξιόποινων πράξεων που διώκονται αυτεπάγγελτα (χωρίς ωστόσο να προβλέπονται κυρώσεις από την παράβαση αυτή της υποχρέωσης, πλην εάν συντρέχουν οι όροι του ά. 259 ΠοινΚ)· ά. 43 § 1, 44, 45 ΚΠοινΔ ως προς την ευχέρεια (αλλά και υποχρέωση) του εισαγγελέα να θέσει τη μήνυση ή αναφορά στο αρχείο μόνον εάν αυτή είναι «νόμω αστήρικτος ή προφανώς όλως αβάσιμος κατ' ουσίαν»⁸⁶, και ως προς τη δυνατότητά που του παρέχεται ν' αναβάλει ή αναστείλει την ποινική δίωξη ή ν' απόσχει από αυτήν για περιορισμένες κατηγορίες περιπτώσεων· ά. 308 § 1, 377 § 1, 381 § 2, 387 ΠοινΚ ως προς την ευχέρεια (αλλά και υποχρέωση) του δικαστή να επιβάλει μειωμένη ποινή πλημμελήματος εάν κρίνει ότι η σωματική βλάβη είναι «εντελώς ελαφρά», ή ότι η κλοπή ή υπεξαίρεση ή φθορά ξένης ιδιοκτησίας ή απάτη «έχει αντικει-

από τη φύση τους ανήκουν στον χώρο των «παραβάσεων τάξεως», γίνεται χρήση του όρου «μικροαδικήματα» (Bagatelldelikte), αν και ο ειδικότερος εννοιολογικός προσδιορισμός του όρου αυτού προσκρούει σε ιδιαίτερες δυσχέρειες — βλ. π.χ. J. Driendl, Wege zur Behandlung der Bagatelldelinquenz in Österreich und der Schweiz, ZStW 90 : 1978, 1017-1082 : 1020 επ.· W. Beckmann, Das Bagatelldelikt und seine Behandlung im Strafgesetzbuch der Schweiz, Baden-Baden: Nomos, 1982, 15 επ.· K.-L. Kunz, Das strafrechtliche Bagatelldelinquenzprinzip. Eine strafrechtsdogmatische und kriminalpolitische Untersuchung, Berlin : Duncker & Humblot, 1984, καθώς και την παλαιότερη θεμελιώδη εργασία του J. Krümpelmann, Die Bagatelldelikte, Berlin : Duncker & Humblot, 1966. Πρβλ. επίσης τις σχτ. εργασίες συγκριτικού δικαίου των H.J. Hirsch, Fr. Nowakowski, R. Hauser, C.-J. Cosmo και L.H.C. Hülsman : ZStW 92 : 1980, αντίστοιχα σελ. 218-254, 255-294, 295-311, 561-567 και 568-591.

84. Για τις σύγχρονες τάσεις ως προς τη σχέση των αρχών νομιμότητας και σκοπιμότητας στην ποινική διαδικασία βλ. ιδίως : Th. Weigen, Anklagepflicht und Ermessen. Die Stellung des Staatsanwalts zwischen Legalitäts- und Opportunitätsprinzip nach deutschem und amerikanischem Recht, Baden-Baden : Nomos, 1978 και Κωνστ. Ε. Σταμάτη, Η προκαταρκτική εξέταση στην ποινική διαδικασία και οι αρχές της νομιμότητας και της σκοπιμότητας, Αθήνα/Κομοτηνή : Α.Ν. Σάκουλας, 1984, 41 επ., 156 επ.

85. Ως προς τις δυνατότητες δικαστικής απεγκλιματοποίησης de facto μέσω ερμηνείας των σχετικών ποινικών διατάξεων (π.χ. χαρακτηρισμός της ψυχικής στάσεως του δράστη απέναντι στην πράξη του ως ενουείδητης αμέλειας και όχι ως ενδεχόμενου δόλου) πρβλ. Th. Vormbaum, Entkriminalisierung und Strafgesetz, εις : Festschrift für Rudolf Gmür, Bielefeld : Gieseking, 1983, 323-343 : 337 επ.

86. Ως προς τα κριτήρια με τα οποία θα γίνει η ερμηνεία των όρων αυτών βλ. π.χ. Ν.Κ. Ανδρουλάκη, Το «νόμω αστήρικτος» της μηνύσεως ή αναφοράς (άρθρ. 43 § 1 Κ.Π.Δ.) και το «νόμω αβάσιμος» της εγγλήσεως (άρθρ. 47 § 1 Κ.Π.Δ.), ΠοινΧρ Κ' 1970, 1-12.

μενο πράγμα ευτελούς αξίας». περίπτωση, πάντως, εξαλείφει του αξιοποίνου ή κηρύξεως της πράξεως ως ατιμώρητης υπάρχει αντίστοιχα μόνον εάν συντρέχει έμπρακτη μέτάνοια (ά. 379, 393, 402, 404 § 6, 405 § 2 ΠοινΚ) ή τέλεση της πράξεως από ανάγκη για άμεση χρήση (ά. 377 § 1 ΠοινΚ) ⁸⁷.

Ευκαταίο ίσως θα ήταν να μελετηθεί η θεσμοθέτηση και στη χώρα μας ενός πιο ευέλικτου συστήματος στη διεκπεραίωση των ποινικών υποθέσεων, με κάποια δηλ. μεγαλύτερη ευχέρεια σκόπιμης δράσεως των αστυνομικών οργάνων, της εισαγγελικής αρχής και των δικαστών, ώστε να μη προχωρούν έως το ποινικό ακροατήριο και πάντως να μη τιμωρούνται με ποινικές κυρώσεις πράξεις μηδαμινής μόνο σημασίας ως προς τον άδικο και καταλογιστό χαρακτήρα τους, με ασήμαντες συνέπειες και των οποίων η τιμώρηση δεν επιβάλλεται από ειδικοπροληπτικούς ή γενικοπροληπτικούς λόγους (έτσι : § 42 αυστρΠοινΚ για πράξεις που απειλούνται μόνο με χρηματική ποινή ή/και με ποινή κατά της ελευθερίας έως ένα χρόνο· βλ. επίσης τις §§ 153-153e γερμΚΠοινΔ με ανάλογο περιεχόμενο ⁸⁸). Η ενθάρρυνση από τον νομοθέτη μιας τέτοιας ευελιξίας, που έχει άλλωστε ήδη εκ των πραγμάτων διαμορφωθεί έως ένα βαθμό στην πρακτική, θα βοηθούσε σ' ένα δικαιότερο καταμερισμό των έργων μεταξύ των οργάνων του ποινικού συστήματος και θα συντελούσε έτσι στην καλύτερη λειτουργία του ⁸⁹.

87. Προφανώς ευρύτερες είναι από την πλευρά αυτή οι διατάξεις των α. 469-1 έως 469-3 γαλλΚΠοινΔ όπως προστέθηκαν με τον ν. 75-624 της 11.7.1975: το δικαστήριο μπορεί να μη επιβάλει ποινή («δικαστική άφεση ποινής» — *absolution judiciaire*) εάν η ζημία που προκλήθηκε έχει αποκατασταθεί, εάν η διατάραξη που προέκυψε από την αξιόποινη πράξη έπαυσε και εάν η κοινωνική επανένταξη του κατηγορούμενου έχει συντελεσθεί.

88. Για την ερμηνεία των διατάξεων αυτών βλ. αντίστοιχα : H. Z i p f, Die mangelnde Strafwürdigkeit der Tat (§ 42 StGB), Salzburg : Pustet, 1975· R. M o o s, Die mangelnde Strafwürdigkeit bei Bagatelldelikten nach § 42 österr StGB, ZStW 95 : 1983, 153-219· Th. Kleinknecht/K. Meyer, Strafprozeßordnung Kurz-Kommentar, München : C.H. Beck, 1985 ³⁷, σελ. 528 επ. (υπό §§ 153 επ.) και N.A. Παρασκευοπούλου, ανωτ. (σημ. 4), σελ. 193 επ. (ως προς τις δυτικογερμανικές διατάξεις), όπου και θεμελιωμένες αναπτύξεις για αντιμετώπιση του προβλήματος και στη χώρα μας (σε δικαστικό επίπεδο) : βλ. ιδίως σελ. 225 επ. Βλ. επίσης από την άποψη εφαρμογής των σχετικών ρυθμίσεων στην πράξη : H.-H. Jescheck/R. Leibinger (Hrsg.), Funktion und Tätigkeit der Anklagebehörde im ausländischen Recht, Baden-Baden : Nomos, 1979 K.L. Kunz, Die Einstellung wegen Geringfügigkeit durch die Staatsanwaltschaft, Königstein/Ts. Athenäum, 1980· W. Ahrens, Die Einstellung in der Hauptverhandlung gem. §§ 153 II, 153 a II StPO, Göttingen : O. Schwartz, 1978.

89. Η επιβολή του νόμου με «επιλεκτικές» διαδικασίες που τυχόν θα προκύψουν από μια τέτοια μεγαλύτερη ευκαμψία του συστήματος θεωρήθηκε ότι δεν έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της ισότητας, αφού δεν υπάρχει συνταγματικά κατοχυρωμένη αξίωση για την ισότητα ευκαιριών στη διάπραξη εγκλημάτων (εκτός εάν η απειλή ποινής των εγκλημά-

16. Αποποινικοποίηση, δηλ. νομοθετική ενέργεια με την οποία η αξιόποινη μορφή συμπεριφοράς διατηρείται, αλλά με μικρότερη ποινή ή με άλλες «ευμενέστερες» για τον κατηγορούμενο διατάξεις (πρβλ. ά. 2 § 1 ΠοινΚ); όπως π.χ. όταν τίθεται ως προϋπόθεση της ποινικής διώξεως η προηγούμενη υποβολή εγκλήσεως από τον παθόντα. Χαρακτηριστικά δείγματα τέτοιων περιπτώσεων αποποινικοποίησης είναι οι διατάξεις του ά. 358 ΠοινΚ (όπως αντικαταστάθηκε με το ά. 4 του α.ν. 230/1967: η μέγιστη ποινή φυλακίσεως για παραβίαση της υποχρέωσης προς διατροφή μειώθηκε από δύο έτη σε ένα) και των ά. 302 και 314 ΠοινΚ (όπως αντικαταστάθηκαν με τα ά. 15 και 16 του ν. 1419/1984: ορίστηκε ότι εφεξής ο υπαίτιος ανθρωποκτονίας από αμέλεια ή σωματικής βλάβης από αμέλεια μπορεί ν' απαλλαγεί από κάθε ποινή εάν το θύμα της πράξεως ήταν οικείος του και το δικαστήριο πεισθεί ότι ο υπαίτιος λόγω της ψυχικής οδύνης του δεν χρειάζεται να υποβληθεί σε ποινή — πρβλ. τη γενικότερη διάταξη της § 60 γερμ.ΠοινΚ⁹⁰). Επίσης η εισαγωγή μέτρων εναλλακτικών προς την ποινή κατά της ελευθερίας, στο μέτρο που θα οδηγούσε σε μία «αποφυλακοποίηση», αποτελεί ευμενέστερη ρύθμιση για τον κατηγορούμενο (ή καταδικαζόμενο) και επομένως θα πρέπει να θεωρηθεί ως μορφή αποποινικοποίησης. Η περιπτώσιολογία των «εναλλακτικών» αυτών μέτρων, ορισμένα από τα οποία ισχύουν και στο δίκαιό μας (π.χ. υφ' όρον αναστολή της ποινής — ά. 99 επ. ΠοινΚ, όπως διαμορφώθηκαν με το ά. 5 ν. 1419/1984), έχει αναλυθεί ήδη σε προηγούμενο έργο μου⁹¹, ώστε να περιττεύει η εδώ παράθεσή της. Ορισμένα μέτρα θα πρέπει ωστόσο να εξαρθούν και από τη θέση αυτή. Πρόκειται κυρίως για τους θεσμούς της ημιελεύθερης εκτίσεως ποινών (π.χ. weekend detention⁹²), της κοινωφελούς υπηρεσίας (community service order, travail d' intérêt général⁹³) και της παροχής υπηρεσιών σε αγροτικές οικογένειες

των αυτών γίνεται κατά τρόπο αυθαίρετο) — πρβλ. την Απόφαση 13 από 17.1.1979 του δυτικογερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, BVerfGE 50 :1979, 142-166 : 166. Το ερώτημα όμως που παραμένει μπροστά σε τέτοιες απόψεις είναι κατά πόσο μια επιλεκτικότητα διαδικασιών, όταν τα αντικειμενικά της κριτήρια δεν προσδιορίζονται επαρκώς από τον νομοθέτη ή δεν έχουν τυποποιηθεί από τη νομολογία, οδηγεί σε άνιση αξιολόγηση δυό όμοιων περιπτώσεων ή σε εξομοίωση δυό ανόμοιων.

90. Σχετικά με την ερμηνεία της πρβλ. Ν.Α. Παρ. α σ κ ε υ ό π ο υ λ ο, ανωτ. (σημ. 4), σελ. 210-221.

91. «Η Ποινική Καταστολή μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος», Αθήνα/Κομοτηνή : Α.Ν. Σάκκουλας, 1985², σελ. 285 επ.

92. Πρβλ. St. P l a w s k i, La sémi-liberté, εις : Revue de Science criminelle, 1985, 15-29 · Στ. Α λ ε ξ ι ά δ η, Η έκτιση της βραχύχρονης ποινής υπό καθεστώς ημιελευθερίας, εις : Επιστημονική Επετηρίδα του περ. Αρμενόπουλος, 5 :1984, 87-94.

93. Πρβλ. G. H o u c h o n, A la recherche du temps perdu, εις : Déviance et Société, 8 :1984, 199-206 · Cl. F u c h s, Der Community Service als Alternative zur Freiheitsstrafe, Pfaffenweiler : Centaurus, 1985.

(Σουηδία⁹⁴). Τα μέτρα αυτά πιστεύω ότι θα μπορούσαν, έπειτα από κατάλληλη προεργασία και οργάνωση, να τύχουν εφαρμογής και στη χώρα μας, ώστε να επιτευχθεί μια αποσυμφόρηση των φυλακών από δράστες αδικημάτων με μικρό βαθμό ανομίας.

17. Κατά παρέκκλιση διαδικασία, δηλ. διεκπεραίωση μιας υποθέσεως και διευθετήσῃ της χωρίς κατάγνωση της ενοχής ή καταδίκη του δράστη και, γενικότερα, έξω από τις επίσημες διαδικασίες που προβλέπει ο νόμος για την καταμύηση αξιόποινων πράξεων, την άσκηση ποινικής δίωξης κατά των υπαιτίων γι' αυτές και την εκδίκασή τους⁹⁵. Η σημασία της αντίστοιχης έννοιας στην αλλοδαπή βιβλιογραφία (diversion, déjudiciarisation) εξακολουθεί να είναι ιδιαίτερα ρευστή, και πολλοί είναι εκείνοι που τη συνδέουν με τον βαθμό ευελιξίας ενός ποινικού συστήματος στα διάφορα στάδια της ποινικής καταστολής (αρχή της σκοπιμότητας — πρβλ. ανωτ. § 15). Πιστεύω ότι η έννοια της κατά παρέκκλιση διαδικασίας είναι περισσότερο εξειδικευμένη. Αναφέρεται δηλ. όχι άκριστα στη δυνατότητα ή μη των κρατικών οργάνων να «κλείσουν» μία υπόθεση που έχει μειωμένη ποινική σπουδαιότητα, αλλά κυρίως στην ευχέρεια που παρέχεται από την ένομη τάξη στα όργανα αυτά, αλλά και σε άλλους, εξωποινικούς κοινωνικούς φορείς, όπως π.χ. φιλοανθρωπικές οργανώσεις, ν' αναζητήσουν ουσιαστικούς τρόπους για την ενίσχυση των δεσμών του δράστη με την κοινωνία και για την επίλυση του προβλήματος που συνδέεται με την εκδήλωση της συγκεκριμένης προβληματικής συμπεριφοράς. Τέτοιοι τρόποι θα ήσαν π.χ. να τεθούν από τα κρατικά όργανα προς τον δράστη ορισμένες υποχρεώσεις (όπως συμμετοχή του σε πρόγραμμα αποτοξινώσεως ή αποζημίωση του παθόντα) ή να αχθεί η τυχόν βίαιη αντιδικία του δράστη με το θύμα ενώπιον ενός αμερόληπτου εξωποινικού οργάνου, που ενεργώντας ως διαιτητής θα αποφαινόταν για τους όρους μιας εφικτής συμφιλίωσης (π.χ. τα Community Boards στον Άγιο Φραγκίσκο των Η.Π.Α.)⁹⁶. Η τάση αυτή της προσφυγής σε κατά παρέκκλιση

94. J. S a c o t t e, Le mouvement de dépenalisation. La limitation de la privation de liberté dans les pays de l' Europe occidentale, εις : Archives de politique crimimelle, 5 :1982, 61-88 :70.

95. Βλ. ιδίως L. K o s-R a b c e w i c z-Z u b k o w s k i, Diversion : General Report, εις : Revue internationale de Droit pénal, 54 :1983, 891-922 : 894 επ. και σχτ. αποφάσεις του 13ου συνεδρίου της Διεθνούς Εταιρείας Ποινικού Δικαίου (τμήμα 3ο) κατά μτφρ. Κ.Ν. Β ο υ γ ι ο ύ κ α, εις περ. Αρμενόπουλος 39 :1985, 185-188.

96. Βλ. αναλυτικά : J. V é r i n, Un exemple de conciliation non étatique : la médiation anglo-saxonne, εις : Archives de politique criminelle, 7 :1984, 131-136 : 134 επ. του ίδιου, Le règlement extra-judiciaire des litiges, εις : Revue de Science criminelle, 1982, 171-183 : 181. W. G o t t w a l d, Streitbelegung ohne Urteil. Vermittelnde Konfliktregelung alltäglicher Streitigkeiten in den Vereinigten Staaten aus

διαδικασίες σχετίζεται αναμφίβολα με τις επιφυλάξεις που εκφράζονται σε πολλές χώρες για την ανώφελη (καθετοποίηση) της ποινικής αντιπαράθεσης δράστη και Πολιτείας (ανωτ. § 3), καθώς και με το αντίστοιχο σύγχρονο αίτημα πολλών στοχαστών και επιστημόνων για επίλυση των διαφορών μεταξύ δράστη και θύματος με αυτόνομες συμφιλιοτικές διαδικασίες, χωρίς την εκ προοιμίου παρέμβαση των κρατικών αρχών⁹⁷. Άλλωστε η

rechtsvergleichender Sicht, Tübingen : Mohr, 1981, σελ. 185 επ., όπου και γενικότερη εξέταση των νεότερων αυτών εξελίξεων. Επίσης πρβλ. R.L. Abel, *The Politics of Informal Justice*, New York/London : Academic Press, τ.1, 1981 : *The American Experience*, τ.2, 1982: *Comparative Studies*. M. Schauf, *Entkriminalisierungsdiskussion und Aussöhnungsgedanke. Eine Würdigung des Privatklageverfahrens unter dem Aspekt der Entkriminalisierung der Bagatelldelikte*, Diss. Freiburg/Br. 1983. P. Lascoumes, *La place du pénal dans le règlement différentiel des conflits*, εις : *L' Année sociologique*, 35 :1985, 153-165.

97. Τούτο άλλωστε συνέβαινε στην αρχαία Ελλάδα της ομηρικής εποχής (η ποινή εσήμαινε απλώς το αντίτιμο των χρημάτων που κατέβαλλε ο φονέας στους συγγενείς του φονευθέντα, δηλ. ήταν η τιμή για το αίμα που είχε χυθεί : Κ.Γ. Γαρδίκη, *Εγγλεματολογία*, τ.Α', Αθήνα : Αφοί Τζάκα, 1968⁶, §12, σελ. 20-21) καθώς επίσης στις πρώιμες δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες (σύστημα των διευθετήσεων : compositiones), γενικότερα, δε, στις περισσότερες κοινωνίες πριν από την ισχυροποίηση της κρατικής εξουσίας : οι διαφορές επιλύονται διαιτητικά και τα χρήματα που κατέβαλλε ο δράστης εισπράττονταν από το θύμα του και όχι από το δημόσιο ταμείο — πρβλ. την εργασία μου για την «Ποινική Καταστολή» (1985²), σελ. 12 επ., 28 επ., 75 επ., καθώς και τη συμβολή του H. Steinert «Alternativen zum Strafrecht» εις : G. Kaiser/H.J. Kerner/Fr. Sack/H. Schellhoss (Hrsg.), *Klein Kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg : C.F. Müller (Uni-Taschenbücher 1274), 1985, σελ. 9-14 :12.

Στην ακραία της μορφή η τάση αυτή εκπροσωπείται ιδίως από τον νορβηγό Nils Christie και τον ολλανδό Louk Hulsman, των οποίων οι απόψεις για ένα νέο τρόπο αντιμετώπισης προβληματικών μορφών συμπεριφοράς έχουν προκαλέσει τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερο θόρυβο διεθνώς — από τα έργα τους βλ. ιδίως : N. Christie, *Limits to Pain*, Oxford: Robertson, 1981 και σχτ. βιβλιοκρισία της P. Poncela εις : *Archives de Philosophie du Droit*, 28 : 1983, 369-372. L. Hulsman/J. Bernat de Celis, *Peines perdues. Le système pénal en question*, Paris: Centurion, 1982: των ιδίων, *Fondements et enjeu de la théorie de l'abolition du système pénal*, εις : F. Ringelheim (επιμ.) *Punir mon beau souci* (Revue de l'Université de Bruxelles, 1984/1-3), Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1984, 297-317. L. Hulsman, *Un paradigme «criminologique» abolitionniste et la recherche sur la catégorie de crime*, εις : Centre National de la Recherche Scientifique, *Le fonctionnement de la justice pénale*, Paris : Editions du C.N.R.S., 1979, 485-500, όπου και κριτικές παρατηρήσεις του J. Pinatel. Πρβλ. επίσης : J. Bernat de Celis, *Les grandes options de la politique criminelle. La perspective de Louk Hulsman*, εις : *Archives de politique criminelle*, 5 :1982, 13-60 και τις σχτ. εργασίες των S. Scheerer, H. Haferkamp και J. Fest στο περ. *Kriminologisches Journal*, 1984, 90-111, 112-131, 229-231.

εκ πρόοιμίου (αυτεπάγγελτη) αυτή κρατική παρέμβαση δεν φαίνεται συνήθως να είναι επιθυμητή ούτε στα ίδια τα θύματα⁹⁸.

18. Η νεότερη αυτή τάση είναι αλήθεια ότι θα μπορούσε να συμβάλει αποφασιστικά όχι μόνο στην αποτελεσματικότερη επίλυση των διενέξεων μεταξύ κοινωνιών, αλλ' επίσης στην προσεκτικότερη αντιμετώπιση των συμπερρόντων του θύματος, του οποίου οι δυνατότητες για αποκατάσταση της ζημίας μέσω του ποινικού μας συστήματος είναι ακόμη πολύ περιορισμένες⁹⁹. Η ευρύτερη υιοθέτηση, ωστόσο, της τάσεως αυτής στο δίκαιο μας και η κατά συνέπεια μετάθεση της ευχέρειας για επίλυση διαφορών σε εξωποινικούς φορείς (π.χ. αστικά και διοικητικά όργανα, αρχές που ασκούν αστυνομικά καθήκοντα, επαγγελματικές κ.λπ. οργανώσεις, δικαιούχοι εγκλήσεως ατομικά και ως εκπρόσωποι επιχειρήσεων) τελεί υπό δύο βασικές προϋποθέσεις-όρια: Αφ' ενός να υπάρξει προσεκτική επιλογή των κατηγοριών συμπεριφοράς που θα αποποινικοποιηθούν/απεγληματοποιηθούν, ώστε να μη θιγεί η γενικοπροληπτική λειτουργία του ποινικού δικαίου (πρβλ. ανωτ.

98. Από εμπειρικές έρευνες έχει πράγματι προκύψει ότι εικίνο που κυρίως ενδιαφέρει τα θύματα πολλών αδικημάτων, εφ' όσον προχωρούν σε μήυση ή έγκληση μιας αξιόποινης πράξεως, δεν είναι τόσο η εκδίκαση, όσο κυρίως η ηθική ικανοποίηση (που μπορεί να επιτευχθεί με μια ειλικρινή συγγνώμη του δράστη) και η αποκατάσταση της ζημίας τους. Μία ποινική δίκη συνήθως όχι μόνο δεν επιλύει αυτό το πρόβλημα, αλλά και επιτείνει την ανάξηση παλαιών πληγών — βλ. π.χ. I. Waller/N. Okihiro, *Burglary: The Victim and the Public*, Toronto: Univ. of Toronto Press, 1978, 39 και G. Hanak, *Alltagskriminalität und ihre Verarbeitung durch die Strafjustiz*, εις: *Kriminalsoziologische Bibliographie*, 9:1982, τευχ. 36/37, σελ. 117-135: 129 επ· πρβλ. επίσης το σχτ. αφιέρωμα του περ. *Déviante et Société*, 5:1981, 261-292 με μελέτες των I. Waller, M. Baril και A. Normandeau.

99. Βλ. ά. 65 § 2 ΚΠοινΔ ως προς το όριο των 15.000 δρχ. αλλά και ά. 77 ΠοινΚ ως προς τη (θεωρητική) προτεραιότητα πληρωμής της αποζημιώσεως του θύματος έναντι αποτίσεως των ποινών σε χρήμα — πρβλ. περαιτέρω τον γαλλ.ν. της 3.1.1977 (ήδη ν. της 8.7.1983) και τον γερμαν. ν. της 11.5.1976 στη διατύπωσή του της 7.1.1985 ως προς την καταβολή αποζημιώσεως από κρατικούς φορείς προς τα θύματα ορισμένων αξιόποινων πράξεων. Για τα νομοθετήματα αυτά βλ. E. Kunz, *Opferentschädigungsgesetz (OEG) mit Erläuterungen*, München: C.H. Beck, 1981 και B. Bouloc, *Chronique législative*, εις: *Revue de Science criminelle*, 1984, 108-109. Ως προς τη γενικότερη τάση που παρατηρείται διεθνώς για (οικονομική κ.λπ.) ενίσχυση της θέσεως των θυμάτων, ιδίως μετά τη σχτ. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για Αποζημίωση των Θυμάτων από Εγκλήματα Βίας (Νοέμβριος 1983) βλ. Fr. Dünkel, *Victim compensation and offender restitution in the Federal Republic of Germany. A Western-European comparative perspective*, εις: *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 9:1985 (υπό έκδοση) και M. Delmas-Marty, *Des victimes: repères pour une approche comparative*, εις: *Revue de Science criminelle*, 1984, 209-223.

σημ. 56) — βλ. ενδεικτικά, ως προς το θέμα αυτό, τα αδικήματα που εξαιρέθηκαν από τις ευνοϊκές ρυθμίσεις του ν. 1240/1982 περί «ειδικής παραγραφής» αδικημάτων. Και αφ' ετέρου να επιτευχθεί η εξεύρεση τρόπων για μια δίκαιη και αξιοπρεπή μεταχείριση των πολιτών που εμπλέκονται σ' αυτές ως «δράστες», ώστε ν' αποτρέπονται οι αυθαιρεσίες των κρινόντων οργάνων, αλλά και οι πράξεις αυτοδικίας των θυμάτων. Τέτοιες νόμιμες εγγυήσεις που κατά περίπτωση θα μπορούσαν να έχουν εφαρμογή και στις εξωποινικές διαδικασίες, είναι εκείνες που προβλέπει η ποινική δικονομία για όσους τελούν υπό κατηγορία ή καταδικάζονται: τεκμήριο αθωότητας, αμεροληψία του κρίνοντος οργάνου, δικαίωμα ακροάσεως, δικαίωμα παραστάσεως με δικηγόρο, δικαίωμα αμφισβήτησεως των κατηγοριών και προσαγωγής αποδεικτικού υλικού, προστασία κατά των αποτελεσμάτων μιας αποσπασθείσας ομολογίας ή αυτοκατηγορίας, ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολόγηση των αποφάσεων, αναγκαιότητα/αναλογία των επιβαλλόμενων κυρώσεων, δυνατότητα προσβολής των αποφάσεων ενώπιον δικαστικής αρχής με έφεση που θα έχει ανασταλτική δύναμη· επίσης: περιορισμένη μόνο διακριτική ευχέρεια των κρινόντων οργάνων και σύμφωνη ανεπηρέαστη γνώμη του προσώπου που κατηγορείται για συμμετοχή του στις εξωποινικές αυτές διαδικασίες¹⁰⁰. Η ενσχόληση με τα δύο αυτά καιρία προβλήματα της νομοθετικής πολιτικής και η πρόταση λύσεων ικανών να συμβάλουν στην εξορθολογισμένη αποκλιμάκωση της ποινικής καταστολής, θ' αποτελούσε ίσως και την ουσιαστικότερη αναγνώριση προς το πρόσωπο και το ανθρωπιστικό έργο των τριών τιμωμένων σήμερα διδασκάλων από τους μαθητές τους.

100. Ως προς τις εγγυήσεις αυτές, που οι απαρχές τους θα πρέπει ν' αναζητηθούν στο ρωμαϊκό δίκαιο (πρβλ. το έργο μου για την «Ποινική Καταστολή», 1985², σελ. 57-58), βλ. σε σχέση με το εδώ εξεταζόμενο θέμα και Helsinki Institute for Crime Prevention and Control, ανωτ. (σημ.) 60, σελ. 9/10, 27, 12, 29 (αριθμ. 40, 49, 50).